

“To know the EU is to love it”?

Een kwantitatief onderzoek naar het verband tussen politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie bij Nederlanders

Heleen van Duursen
Juli 2014

Heleen van Duursen

Juli 2014

Universiteit Utrecht

Bestuurs- en Organisationswetenschap

Afstudeerrichting Bestuur & Beleid

Begeleider: S.C. Steenman, MSc

Tweede lezer: Dr. F.A.W.J. van Esch

De titel is een quote afkomstig uit een oratie van Haverland (2013, p. 10).
De copyright van de afbeelding op de titelpagina berust bij Helder Nogueira.

Inhoudsopgave

Voorwoord	p. 4
Samenvatting	p. 5
1. Probleemstelling	p. 6
1.1. Vraagstelling	p. 7
1.2. Leeswijzer	p. 7
2. De theorie over politieke kennis en mening	p. 9
2.1. Wat is politieke kennis?	p. 9
2.2. Wat is er al bekend over de mening van Nederlanders over de Europese Unie?	p. 13
2.3. Wat is het verband tussen politieke kennis en mening?	p. 17
3. Politieke kennis en mening onderzoeken	p. 21
3.1. Onderzoeksmethode	p. 21
3.2. Operationalisatie	p. 22
3.2.1. Politieke kennis van de Europese Unie	p. 22
3.2.2. Mening over de Europese Unie	p. 33
3.3. Steekproefkader	p. 39
3.4. Analyse onderzoeksgegevens	p. 42
4. Politieke kennis en mening gemeten	p. 44
4.1. Politieke kennis van de Europese Unie	p. 44
4.2. Mening over de Europese Unie	p. 47
4.2.1. Enquête	p. 47
4.2.2. Mentale kaart	p. 51
4.2.3. Conclusie	p. 53
4.3. Het verband tussen politieke kennis en mening	p. 53
5. Conclusie en discussie	p. 56
Referenties	p. 61
Bijlage: enquête	p. 65

Voorwoord

Hierbij presenteer ik mijn onderzoeksrapport naar het verband tussen politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie bij Nederlanders. Naast het doen van onderzoek en het schrijven van deze scriptie was ik werkzaam als projectsecretaris verkiezingen bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De afgelopen maanden heb ik me in deze functie bezig gehouden met de organisatie van de verkiezingen voor de leden van het Europees Parlement in Nederland en op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Zodoende was ik dagelijks bezig met zaken rond de Europese Unie. De combinatie van praktische werkzaamheden en het schrijven van de scriptie hebben er toe geleid dat ik inmiddels heel veel kennis heb over de Europese Unie. Deze kennis heeft mijn mening over de Europese Unie niet beïnvloed. Maar zijn mijn bevindingen te generaliseren naar alle Nederlanders? Hoe zit het met de kennis van de Europese Unie van Nederlanders? En in hoeverre heeft deze kennis invloed op hun mening over de Europese Unie? Hierover gaat dit onderzoek.

Met de presentatie van dit onderzoeksrapport komt er (bijna) een einde aan enkele leerzame en plezierige jaren studeren aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisatiewetenschap (USBO). Graag maak ik van deze gelegenheid gebruik om een aantal mensen te bedanken.

Als eerst wil ik mijn begeleider Sebastiaan Steenman bedanken voor zijn feedback, het meedenken over mijn scriptie, de snelle reacties op mijn mails en het beantwoorden van al mijn vragen (*“Ik heb nog één vraag...”*).

Daarnaast wil ik graag Femke van Esch bedanken voor de tijd die zij heeft gestoken in mijn scriptie en voor haar feedback. Bovendien wil ik haar, en de andere personen van het onderzoek ‘Ons Europa’, bedanken dat ik mocht participeren in dit onderzoek.

Verder wil ik hierbij ook mijn moeder Marie-José Huis in 't Veld bedanken voor haar hulp bij statistiek en SPSS, voor het meedenken over mijn onderzoek en voor het aanhoren van al mijn verhalen over mijn scriptie. Bovendien wil ik mijn vader Gerard en zus Marlien bedanken voor hun steun, de belangstelling en het maken van de lekkere maaltijden, verse sapjes en smoothies.

Hoewel ik nog enkele vakken zal volgen op de USBO wil ik nu al graag alle medewerkers van de USBO bedanken voor hun hulp, de goede sfeer en de betrokkenheid die ik tijdens mijn studie heb ervaren.

Dan rest mij alleen nog u heel veel plezier te wensen bij het lezen van dit onderzoeksrapport.

Heleen van Duursen

Juli 2014

Samenvatting

De titel van dit onderzoek (*to know the EU is to love it*) is een veronderstelling die impliceert dat kennis van de Europese Unie leidt tot een positiever beeld van de Europese Unie. Dit verband is echter nooit wetenschappelijk aangetoond. Daarom richt dit onderzoek zich op de vraag in hoeverre er een verband is tussen de politieke kennis van de Europese en de mening over de Europese Unie.

Uit een analyse van de literatuur blijkt dat veel onderzoeken een verband tussen politieke kennis en mening aantonen. Echter, deze analyse laat ook zien dat het verband niet eenduidig is.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is er gebruik gemaakt van een voor dit onderzoek ontwikkelde vragenlijst die voorgelegd is aan een grote groep respondenten. Daarnaast heeft deze groep respondenten een mentale kaart gemaakt over de EU. Uit de statistische onderzoeksgegevens over de politieke kennis van de Europese Unie blijkt dat een groot deel van de respondenten een score heeft van drie tot en met zeven punten, terwijl het maximaal te behalen punten tien is. Uit verschillende analyses blijkt dat er in dit onderzoek een nieuw, betrouwbaar meetinstrument ontworpen is dat gebruikt kan worden om de politieke kennis van de Europese Unie te meten. Tevens kan uit de analyse van de onderzoeksgegevens geconcludeerd worden dat er een discrepantie bestaat tussen de uitkomsten van de enquête en de uitkomsten van de mentale kaart. De resultaten van de enquête laten zien dat een groot deel van de respondenten neutraal denkt over de Europese Unie. Dit in tegenstelling tot de uitkomsten van de mentale kaart waaruit blijkt dat de mening van veel respondenten positief is. Uit deze tegengestelde bevindingen kan geconcludeerd worden dat de mening over de Europese Unie erg ambivalent is.

Op basis van de resultaten van eerdere onderzoeken werd er in dit onderzoek een verband verwacht tussen de politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie. Op basis van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat deze hypothese deels bevestigd kan worden. Uit de resultaten blijkt namelijk dat er een verband bestaat tussen de politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie gebaseerd op de resultaten van de enquête. Echter dit verband is erg zwak. Slechts twee procent van de mening van iemand wordt namelijk bepaald door de kennis die hij of zij heeft. Tot slot is er geen sprake van een verband tussen politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart. Op basis van dit resultaat wordt de hypothese verworpen. Concluderend kan er gesteld worden dat de onderzoeksvraag niet eenduidig beantwoord kan worden.

1. Probleemstelling

“To know the EU is to love it” (Haverland, 2013, p. 10). Met deze uitspraak geeft Haverland de veronderstelling weer dat kennis hebben van de Europese Unie (EU), leidt tot een positievere houding over de EU. Alhoewel het de vraag is of deze bewering waar is, zou deze redenatie wel het verschil in denken over de EU kunnen verklaren. Als de debatten en de krantenberichten in de aanloop naar de verkiezing voor de leden van het Europese Parlement van afgelopen mei 2014 in ogenschouw worden genomen, lijken er maar weinig mensen van de EU te houden. Deze veronderstelling wordt bevestigd door verschillende andere signalen die wijzen in die richting. Om te beginnen liet de Nederlandse bevolking in 2005 zijn kritische houding ten opzichte van de EU al zien door massaal ‘nee’ te zeggen tegen de Europese grondwet. Daarnaast is de eurosceptische houding de laatste jaren exponentieel toegenomen (Europa Nu, datum onbekend). Een ander signaal dat in de richting van eurosceptisisme wijst, is de lage opkomst bij de Europese Parlementsverkiezingen. Slechts 37,3 procent van de kiesgerechtigden bracht op 22 mei 2014 zijn stem uit voor het Europees Parlement, terwijl dit in 1979 nog 58,1 procent was (Kiesraad, 2014; Parlement & Politiek, datum onbekend a). Deze forse daling van de opkomst is niet toe te schrijven aan algehele desinteresse voor de politiek gezien het veel hogere opkomstpercentage bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen (Parlement & Politiek, datum onbekend b). Op basis van bovenstaande signalen lijkt de Nederlandse bevolking dus erg eurosceptisch te zijn. Maar de uitslag van de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement laat een heel ander beeld zien. Uit deze uitslag blijkt namelijk dat de Nederlandse bevolking helemaal niet negatief tegenover de EU staat (Peepkorn, 2014 & Kiesraad, 2014). Uit deze tegenstelling zou opgemaakt kunnen worden dat er sprake is van een dichotomie van de Nederlandse bevolking. Deze tweedeling bestaat enerzijds uit een deel van de bevolking dat voor de EU is en anderzijds uit een deel van de bevolking dat eurosceptisch is. Volgens de quote waarmee dit hoofdstuk begon, *“to know the EU is to love it”*, zou deze tweedeling te verklaren zijn door de politieke kennis van Nederlanders van de EU. Deze redenatie gaat er immers van uit dat de mening die iemand heeft over de EU wordt bepaald door de kennis die degene heeft over de EU. Maar is dat daadwerkelijk zo? In hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de EU en de mening over de EU?

Politiek kennis heeft naast een eventuele impact op de mening over de EU ook nog een andere belangrijke rol. Volgens bekende politieke filosofen zoals Locke en Montesquieu is de politieke kennis van de burger een noodzakelijke voorwaarde voor de democratie (Vis & Van Schuur, 2009, p. 1). Een veel gehoord kritiekpunt van eurosceptici is het lage democratische gehalte van de EU (zie bijvoorbeeld Vrijspreker, 2014; Schrank, 2012). Maar de wijze van functioneren van de EU bepaalt niet alleen of er al dan niet sprake is van een goedwerkende democratie. Om de democratie van de Europese Unie goed te kunnen laten functioneren, is politieke kennis dus noodzakelijk. Volgens diverse ervaringsdeskundigen hebben Nederlanders te weinig politieke kennis van de EU (Van Berkel, 2014). Maar gedegen onderzoeken hiernaar ontbreken echter. Daarom is het interessant om te onderzoeken wat Nederlanders eigenlijk weten van de EU.

In dit onderzoek staat naast het begrip kennis het hierboven geschetste begrip mening centraal. Ook over de mening over de EU is nog weinig bekend. Op de verschillende

onderzoeken die gedaan zijn naar de mening over de EU is veel kritiek. Zo wijzen critici erop dat de wijze van onderzoek naar de mening over de EU van de Eurobarometer ervoor zorgt dat de resultaten systematisch een positief beeld weergeven (Ronde, 2009). Uit de bestaande onderzoeken en literatuur kan geen duidelijk antwoord gedestilleerd worden op de vraag: wat is de mening over de EU van Nederlanders? In dit onderzoek zal antwoord worden gegeven op deze en de hierboven gestelde vragen.

1.1.Vraagstelling

De onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal staat is:

In hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie bij Nederlanders?

Om bovenstaande vraag te kunnen beantwoorden, zal er gebruik gemaakt worden van deelvragen. Deze deelvragen worden opgedeeld in theoretische en empirische deelvragen. De theoretische deelvragen zijn:

- Wat is politieke kennis?
- Wat is er al bekend over de mening van Nederlanders over de Europese Unie?
- Wat is het verband tussen politieke kennis en mening?

In de eerste deelvraag zal gekeken worden naar het begrip politieke kennis. Wat betekent dit begrip en waarom is het hebben van politieke kennis van belang? Vervolgens zullen verschillende onderzoeken die er al gedaan zijn naar de mening van de Nederlander over de EU worden geanalyseerd. In de derde deelvraag staat het verband tussen politieke kennis en mening centraal. Wat is hier al bekend over? Deze deelvragen worden beantwoord aan de hand van de bestaande literatuur.

Nadat de theoretische deelvragen zijn beantwoord, kan er op de empirische deelvragen een antwoord worden gegeven. De empirische deelvragen zijn:

- Wat is de politieke kennis van de Europese Unie van Nederlanders?
- Wat is de mening van Nederlanders over de Europese Unie?
- In hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie bij Nederlanders?

Deze vragen worden beantwoord in het empirische deel van deze scriptie aan de hand van de gegevens die zijn verkregen uit enquêtes en de cognitive mapping technique. In dit onderzoek zal de term mentale kaart gehanteerd worden als de cognitive mapping technique is gebruikt. De gegevens over de politieke kennis van Nederlanders en de mening over de EU worden verzameld door middel van enquêtes. Daarnaast wordt de mening over de EU geanalyseerd door middel van de mentale kaarten.

1.2. Leeswijzer

In dit hoofdstuk zijn de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek opgesteld. In het volgende hoofdstuk staat het theoretisch kader centraal en zal er aandacht besteed worden aan het begrip

politieke kennis. Vervolgens zal er gekeken worden naar wat het begrip mening betekent en hoe de mening over de EU onderzocht kan worden. Tevens komt hier aan de orde hoe Nederlanders over de EU denken. Ten slotte wordt in dit hoofdstuk het verband tussen politieke kennis en mening onder de loep genomen. Aansluitend staat in hoofdstuk drie de onderzoeksstrategie centraal. Eerst zullen de onderzoeksmethode en de operationalisatie worden besproken. In dit gedeelte van het hoofdstuk wordt de enquête van dit onderzoek nader uitgelegd. Daarna zullen het steekproefkader en de analyse van de onderzoeksgegevens worden besproken. In hoofdstuk vier komen de resultaten van dit onderzoek aan bod. In dit hoofdstuk zullen de deelvragen beantwoord worden. Als eerst zal er antwoord worden gegeven op de vraag hoeveel politieke kennis van de EU Nederlanders hebben. Daarna zal gekeken worden wat de mening is van de EU van Nederlanders. Vervolgens zal er geanalyseerd worden in hoeverre er een verband is tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU. In hoofdstuk vijf staan de conclusie en discussie centraal. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste inzichten van dit onderzoek besproken. Aan het einde van dit onderzoeksrapport volgen de referenties. Tot slot is in de bijlage de enquête te vinden.

2. De theorie over politieke kennis en mening

In het vorige hoofdstuk is de hoofdvraag van dit onderzoek geformuleerd: in hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de EU en de mening over de EU bij Nederlanders?

In dit hoofdstuk worden de begrippen politieke kennis en mening in kaart gebracht, zodat de betekenis van deze begrippen duidelijk is. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk geschetst wat er al bekend is over het verband tussen politieke kennis en mening.

2.1. Wat is politieke kennis?

In deze paragraaf zal er een overzicht worden gegeven van het begrip politieke kennis. Als eerst zal er aandacht zijn voor de vraag waarom het hebben van politieke kennis van belang is. Daarna zal er gekeken worden naar het begrip politieke kennis. Wat betekent dit begrip eigenlijk? Vervolgens zal uitgelegd worden welke definitie van politieke kennis in dit onderzoek wordt gehanteerd.

Het belang van politieke kennis

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat de politieke kennis van de EU een van de begrippen is die in dit onderzoek centraal staat. Maar waarom is het zo belangrijk dat burgers iets weten van de politiek?

Volgens meerdere wetenschappers is het hebben van politieke kennis van belang. De eerste reden hiervoor is direct de meest logische. Politieke kennis zorgt er namelijk voor dat burgers de politiek kunnen begrijpen (Alberts, 2004, p. 2). Maar uit de literatuur blijkt ook dat er meer dieper liggende redenen zijn waarom het hebben van politieke kennis van belang is. Eén van die redenen is dat burgers alleen op een effectieve manier publieke figuren kunnen kiezen als ze op de hoogte zijn van de politiek (Delli Carpini & Keeter, 1993). Nog een andere belangrijke reden voor het hebben van politieke kennis wordt gegeven door de politiek filosofen Montesquieu, Mill en Locke. Zij geven aan dat de kennis van de burgers van de publieke zaak een onmisbare voorwaarde is voor de democratie. Daarnaast beschrijven deze filosofen dat burgers kennis van de politiek moeten bezitten om actief te kunnen participeren in de politiek (Vis & Van Schuur, 2009, p. 1). Deze stelling wordt onderbouwd door onderzoek waaruit blijkt dat er een positief verband bestaat tussen politieke kennis en politieke participatie (Delli Carpini & Keeter, 1996, p. 222-227).

Uit bovenstaande blijkt dus dat de democratie en ook de maatschappij voordeel hebben bij burgers die politieke kennis hebben. Maar in hoeverre hebben burgers zelf belang bij het hebben van politieke kennis? Uit de literatuur blijkt dat het voor de burger zelf ook van belang is dat hij goed op de hoogte is van de politiek. Daar worden drie redenen voor genoemd. Als eerst toont onderzoek aan dat mensen die goed op de hoogte zijn van de politiek beter weerstand kunnen bieden aan manipulatie. Maar dat is niet het enige profijt dat mensen van politieke kennis kunnen ondervinden. Er blijkt namelijk een verschil te zijn tussen mensen met veel politieke kennis en mensen met weinig politieke kennis wat betreft het vormen van hun mening. Zo laten personen die goed op de hoogte zijn van de politiek zich leiden door argumenten en strijdpunten, terwijl personen met weinig politieke kennis zich laten overtuigen door symbolisch vertoon en personen. Bovendien is het zonder kennis van de regels en wetten van

publieke en politieke instellingen moeilijk voor burgers om hun rechten te kennen enerzijds, terwijl het anderzijds lastig is voor burgers om aan hun verplichtingen te voldoen (Vis & Van Schuur, 2009, p. 2-4). Bovenstaande laat zien dat het hebben van politieke kennis van wezenlijk belang is. Politieke kennis zorgt niet alleen voor voordelen voor de maatschappij en democratie, maar ook voor persoonlijk voordeel.

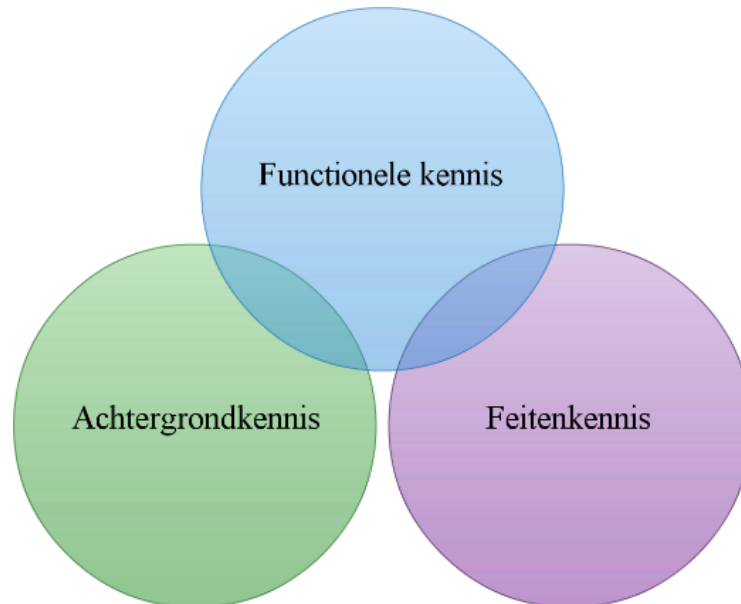
Het begrip politieke kennis

Nu duidelijk is geworden waarom het bezitten van politieke kennis zo belangrijk is, rijst de vraag wat politieke kennis is. Wat wordt er eigenlijk onder dit begrip verstaan?

Politieke kennis kan worden opgedeeld in drie categorieën, die elkaar soms overlappen. De eerste categorie is functionele kennis. Deze kennis wordt gezien als de kennis die nodig is om mee te kunnen doen aan politieke activiteiten. De tweede categorie is achtergrondkennis. Dit is de kennis van politieke begrippen en ideologieën. Tot slot is er de categorie feitenkennis, hierbij gaat het om kennis van feiten, partijen, politici en gebeurtenissen (Vis & Van Schuur, 2009, p. 2). Deze categorisatie van politieke kennis is veel omvattend en duidelijk gedefinieerd, maar zijn deze drie categorieën ook gebruikt in de onderzoeken naar politieke kennis? Uit de rapportages van verschillende onderzoeken van de Eurobarometer blijkt dat in deze onderzoeken de feitenkennis centraal staat (Van der Meer, 2013; Eurobarometer, 2012a, p. 34-50; Europees Parlement, 2013, p. 16). Zo werd er bijvoorbeeld gevraagd om drie Europese instellingen te noemen (Eurobarometer, 2012a, p. 34-50). Daarnaast hebben meerdere Nederlandse onderzoeken de feitenkennis gemeten (LOI, datum onbekend & De Kluis, 2012; Wittebrood, 1990, p. 18-20; Nationaal Kiezersonderzoek (NKO), 2010). Een voorbeeld van een vraag in één van deze onderzoeken is: waaruit bestaat de Staten-Generaal (LOI, datum onbekend; De Kluis, 2012)? Een ander opvallend kenmerk van de Eurobarometers is dat in de meeste van deze onderzoeken de politieke kennis gemeten wordt door slechts enkele vragen te stellen. Het is de daarom de vraag hoe betrouwbaar deze onderzoeken naar de politieke kennis zijn. In dit onderzoek zal de politieke kennis gemeten worden door het stellen van een aanzienlijk aantal vragen. Het op een betrouwbare en valide wijze onderzoeken van de politieke kennis van de EU in dit onderzoek is een aanvulling op de bestaande studies.

Hoewel er dus sprake is van drie categorieën van politieke kennis, kan er op basis van bovenstaande literatuur gesteld worden dat alleen de feitenkennis van de respondenten wordt onderzocht in de bestaande onderzoeken. Bij de indeling in de drie categorieën staat beschreven dat de categorieën elkaar soms overlappen (Vis & Van Schuur, 2009, p. 2). Als de onderzoeken naar politieke kennis worden geanalyseerd, is deze overlap duidelijk terug te zien. Zo kan bepaalde feitenkennis ook gezien worden als functionele kennis. De respondenten die in deze onderzoeken zijn ondervraagd zijn Nederlandse of Europese burgers. Het grootste deel van deze respondenten is hoogstwaarschijnlijk niet van plan om deel te nemen aan politieke activiteiten afgezien van het (eventueel) uitbrengen van zijn of haar stem tijdens verkiezingen. Hierdoor is de kennis waarnaar gevraagd wordt feitenkennis. Echter, worden dezelfde vragen gesteld aan bijvoorbeeld politici en ambtenaren dan kunnen deze vragen geschaard worden onder de categorie functionele kennis. Concluderend betekent dit dat de categorisatie van het begrip politieke kennis inderdaad niet strikt kan worden genomen. Er is sprake van enige overlap

tussen de categorieën feitenkennis en functionele kennis. Dezelfde overlap bestaat ook tussen achtergrondkennis en functionele kennis. Bij de overlap tussen feitenkennis en achtergrondkennis kunnen echter vraagtekens gesteld worden. In figuur 2.1 is deze categorisatie weergegeven.

Figuur 2.1: de categorisatie van politieke kennis

Dat politieke kennis ook anders gezien kan worden, betogen Delli Carpini & Keeter (1993). Zij verdelen politieke kennis onder in kennis over wat de overheid is en kennis over wat de overheid doet (p. 1182). Met wat de overheid is, wordt de basisstructuur van de overheid bedoeld. Voorbeelden hiervan zijn de machtscheiding en de basiselementen van het systeem. Met wat de overheid doet, wordt de kennis van politieke zaken verstaan, zoals de relevante feiten, de partijstandpunten en de voorgestelde alternatieven (Delli Carpini & Keeter, 1993, p. 1182). Deze twee categorieën vormen samen de politieke kennis of te wel: *“what the government is and does”* (Delli Carpini & Keeter, 1993, p. 1182). Vis & Van Schuur (2009) maken nog een ander onderscheid. Naast de categorie kennis over de structuur en werking van het bestel onderscheiden zij ook nog de categorie politieke problemen en strijdpunten en de categorie politieke leiders, partijen en groepen (p. 3). Kijkend naar deze twee indelingen kan er geconcludeerd worden dat politieke kennis kan worden onderverdeeld in algemene politieke kennis en actuele politieke kennis. Met de eerste categorie wordt de kennis bedoeld over de werkwijze en de inrichting van een bepaald systeem. Een vraag naar de algemene kennis is bijvoorbeeld: waaruit bestaat de Staten-Generaal (LOI, datum onbekend; De Kluis, 2012)? Deze categorie komt overeen met de eerste categorie van Delli Carpini & Keeter en Vis & Van Schuur. Met de tweede categorie wordt actuele politieke kennis bedoeld. Hierbij valt te denken aan kennis over personen in een bepaalde functie of partijen in een regering. In deze categorie gaat het dus over feiten die eens in de zoveel jaar wijzigen. Een vraag naar actuele kennis is bijvoorbeeld: welke partijen zitten in de regering (Wittebrood, 1990)? Deze categorie is een samenvoeging van de categorie wat de overheid

doet van Delli Carpini & Keeter en de laatste twee categorieën van Vis & Van Schuur. De meeste onderzoekers kiezen ervoor om beide componenten van politieke kennis te meten door zowel algemene kennisvragen als actuele kennisvragen te stellen aan de respondenten (Wittebrood, 1990; Eurobarometer, 2012, p. 34-50; LOI, datum onbekend; De Kluis, 2012; Van der Meer, 2013).

Delli Carpini en Keeter kwamen in 1993 tot een indeling van politieke kennis in de categorieën wat de overheid is en wat de overheid doet. Hoewel Vis & Van Schuur in 2009 een soortgelijk onderscheid maakten, voegden zij ook nog een hele nieuwe categorisatie van politieke kennis toe aan de bestaande literatuur. De twee verschillende indelingen zijn inhoudelijk zo verschillend dat het niet mogelijk is om één van beide categorisaties in de ander te betrekken of een gezamenlijke categorisatie te maken.

Politieke kennis in dit onderzoek

Nu duidelijk is geworden dat het begrip politieke kennis opgedeeld kan worden in meerdere categorieën en de betekenis van de verschillende categorieën uitgelegd is, kan niet alleen de vraag gesteld worden welke categorie van het begrip kennis er in dit onderzoek wordt gemeten, maar ook of zowel de algemene als de actuele kennis gemeten wordt.

Zoals hierboven is beschreven, zijn er drie soorten politieke kennis: feitenkennis, achtergrondkennis en functionele kennis. In dit onderzoek wordt er gekeken naar het verband tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU. Niet elke soort kennis hoeft gemeten te worden om antwoord te kunnen geven op deze vraag. Zo is functionele kennis van belang om te kunnen participeren in politieke activiteiten. De meeste respondenten van dit onderzoek zullen, behalve het (eventueel) stemmen bij verkiezingen, geen aspiraties hebben om in de politiek te gaan. Daarnaast hoeft in dit onderzoek de achtergrondkennis niet gemeten te worden. Dit onderzoek gaat over hele specifieke kennis, namelijk de kennis over de EU. Dit betekent dat om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden, het niet van belang is of de respondent op de hoogte is van algemene begrippen en ideologieën. In tegenstelling tot de achtergrondkennis en de functionele kennis is de feitenkennis wel belangrijk om de vraag naar het verband tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU te beantwoorden. Om de hoofdvraag van dit onderzoek te kunnen beantwoorden, zal er gevraagd worden naar de politieke kennis van de respondenten door middel van vragen naar feitelijkheden over de EU. Vragen over de aanstellingswijze van de voorzitter van de Europese Raad of wie de Nederlandse Eurocommissaris is, zijn hier voorbeelden van. Kortom, het is in het kader van dit onderzoek noodzakelijk om hele specifieke politieke kennis te meten, namelijk de politieke feitenkennis van de EU.

Daarnaast wordt in dit onderzoek zowel de actuele als de algemene kennis gemeten, zoals gebruikelijk is in onderzoeken naar de politieke kennis. Pas als beide soorten kennis gemeten worden, is er sprake van een compleet beeld van de politieke kennis van de respondent en kan de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord worden.

Conclusie

In deze paragraaf is naar voren gekomen dat het hebben van politieke kennis van belang is voor zowel de democratie en maatschappij als voor de burger. Daarnaast blijkt dat politieke kennis kan worden opgedeeld in drie categorieën: achtergrondkennis, functionele kennis en feitenkennis. Hierboven is uitgelegd dat in ieder geval de laatste twee categorieën soms een overlap vertonen. Bovendien is beschreven dat het begrip kennis onderverdeeld kan worden in algemene en actuele politieke kennis. Tot slot is betoogd dat de feitenkennis en zowel de algemene als de actuele kennis van de respondenten worden onderzocht in dit onderzoek. De volgende paragraaf gaat in op het begrip mening en de mening over de EU.

2.2. Wat is er al bekend over de mening van Nederlanders over de Europese Unie?

Zoals is beschreven in hoofdstuk één is de tweede theoretische deelvraag: wat is er al bekend over de mening van Nederlanders over de EU? Voordat antwoord gegeven kan worden op deze deelvraag, moet eerst het begrip mening in de goede context worden geplaatst. Wat betekent dit begrip eigenlijk? Als de betekenis van het begrip mening geoperationaliseerd is, zal er geanalyseerd worden hoe de mening over de EU onderzocht kan worden en wat er al bekend is over de mening van Nederlanders over de EU. Daarna zal er kort aandacht besteed worden aan de betrouwbaarheid van de besproken onderzoeken.

Het begrip mening

Het begrip mening lijkt iets vanzelfsprekends. Veel volwassenen zullen weten wat er met het begrip wordt bedoeld, echter het is lastig om het begrip precies te definiëren. In dit onderdeel van het onderzoek zal er nader worden ingegaan op de vraag: wat betekent mening eigenlijk?

Dat de definitie van mening iets vanzelfsprekends heeft, blijkt ook uit veel onderzoeken naar de mening over iets of iemand. In veel onderzoeken wordt het begrip namelijk niet geoperationaliseerd of gedefinieerd (Miller, 1997; Liu, Hu & Cheng, 2005 zijn voorbeelden hiervan). Onderzoekers gaan er blijkbaar vanuit dat de lezer weet wat er met het begrip bedoeld wordt. Als er wordt gekeken naar onderzoeken waar het begrip wel gedefinieerd wordt, valt het op dat alleen het begrip publieke mening wordt gedefinieerd en dat er weinig consensus bestaat over dit begrip. De betekenis van het begrip mening lijkt dus iets vanzelfsprekends, maar dat is het niet. Alvorens te beschrijven welke definitie in dit onderzoek gebruikt wordt voor het begrip mening, zal er eerst een overzicht worden gegeven van vier definities van publieke mening.

Key (1964) definieerde publieke mening als “*those opinions held by private persons which governments find it prudent to heed*” (p. 14). Bij deze definitie is het onduidelijk wie de privé-personen zijn die Key bedoelt en over welke onderwerpen het gaat (Powlick, 1995, p. 428).

Powlick (1995) verdeelt het begrip publieke mening in drie componenten. Als eerst bestaat publieke mening uit meerdere facetten. Zo is publieke mening niet alleen een vage publieke gemoedstoestand, maar bestaat publieke mening ook niet alleen uit peilingen. Daarnaast zijn bij publieke mening veel invloeden betrokken. Dit betekent dat iemands mening altijd wordt beïnvloed door andere meningen. Tot slot is het proces wederkerig. Hiermee wordt

bedoeld dat de overheid bijvoorbeeld beïnvloed wordt door andere meningen en zij tegelijkertijd andere meningen beïnvloedt (p. 430)

Salmon & Neuwrith (1990) definiëren het begrip mening op een andere manier. Zij schrijven dat in het hedendaagse gebruik van publieke mening de term het volgende betekent: *“those opinions which one is willing to express in a public setting or forum”* (p. 567). De definitie van meningsuiting die in veel bestaand onderzoek wordt gebruikt, lijkt hier veel op: *“willingness to speak out”* (Hayes, 2007, p. 786).

De definities van Salmon & Neuwrith en Hayes komen dus in grote mate overeen. Beide definities beschrijven publieke mening als iets wat personen willen uitspreken. De definitie van Key gaat daar niet van uit. Hij definieert mening als iets wat een persoon vindt, hij laat achterwege of degene zijn of haar mening ook uitdraagt. Daarnaast stelt hij de voorwaarde dat de overheid het interessant moet vinden om naar de mening te luisteren. Deze voorwaarde wordt niet beschreven in de andere definities. Tot slot gaat de definitie van Powlick ervan uit dat het begrip mening uit meerdere facetten bestaat en dat beïnvloeding een grote rol speelt. Deze twee onderdelen zijn niet terug te zien in de definities van de andere onderzoekers. Op basis van deze inzichten kan er gesteld worden dat verschillende onderzoekers verschillende definities toekennen aan het begrip publieke mening. Maar het meest opvallende is dat veel onderzoekers het begrip mening niet definiëren. Dit maakt duidelijk dat deze onderzoekers de betekenis van het begrip als iets vanzelfsprekends beschouwen.

Nu er een beeld is geschetst van het begrip publieke mening, kan de vraag gesteld worden hoe het precies zit met de mening over de EU. Natuurlijk zijn bovenstaande definities toe te passen op de mening over de EU. Maar hoe wordt de mening over de EU gedefinieerd in de onderzoeken hiernaar?

De onderzoeker Sinnott (1997) heeft de mening van Europese burgers over de steun voor integratie van de EU onderzocht. Ook hij definieert het begrip mening niet. Wel is uit de rapportage van zijn onderzoek op te maken dat de impliciete definitie is: ‘hoe men denkt over de integratie van de EU’ (p. 2). De Eurobarometer doet tweejaarlijks onder andere onderzoek naar de mening over de EU (Eurobarometer, datum onbekend). Ook bij deze onderzoeken is de definitie van mening onbekend. Als er gekeken wordt naar de stellingen die de Eurobarometer voorlegt aan de respondenten, is ook de impliciete definitie van de Eurobarometer te achterhalen. De Eurobarometer ziet mening als ‘hoe iemand denkt over de EU’.

Bovenstaande inzichten tonen aan dat er in de huidige literatuur nog geen consensus is over de expliciete definitie van publieke mening. Deze consensus bestaat wel over de impliciete definitie van de mening over de EU. In dit onderzoek zal daarom deze definitie (hoe iemand over de EU denkt) ook gehanteerd worden.

De mening over de EU

Nu er een beeld is geschetst van wat het begrip mening kan betekenen, is het de vraag hoe de mening over de EU onderzocht kan worden. En als het duidelijk is hoe de mening onderzocht kan worden, rijst de vraag: hoe denken Nederlanders eigenlijk over de EU?

Als er wordt gekeken naar de onderzoeken die er zijn gedaan naar de mening over de EU (bijvoorbeeld Europees Parlement, 2013, p. 10-11; Den Ridder, Posthumus & Dekker,

2013, p. 16-17; De Hond, 2014, p. 1) valt het op dat twee constructen gemeten kunnen worden. Enerzijds kunnen er vragen gesteld worden die horen bij het construct *de algemene mening over de EU*. Anderzijds bestaat het construct *de mening over de EU in relatie met Nederland*. Binnen deze constructen maken onderzoekers weer gebruik van verschillende indicatoren. De constructen en indicatoren zullen hieronder besproken worden. Tijdens deze bespreking zullen ook de resultaten van diverse onderzoeken¹ naar de mening van de Nederlander over de EU aan bod komen.

De algemene mening over de EU

De eerste indicator binnen het construct algemene mening over de EU is het imago van de EU. Verschillende onderzoeken van de Eurobarometer vragen naar deze indicator. Uit het onderzoek dat gedaan is in het voorjaar van 2014 blijkt dat 31 procent van de Nederlanders een positief beeld had van de EU. Daarentegen vond 27 procent het beeld negatief en 41 procent van de respondenten gaf een neutraal beeld te hebben (Eurobarometer, 2014, p. 3). Daarnaast kan de vraag of burgers de neiging hebben om de Europese Unie te vertrouwen ook bij deze indicator geplaatst worden. Uit het onderzoek van begin 2014 blijkt dat 41 procent van de Nederlanders de EU vertrouwd, terwijl 50 procent de EU niet vertrouwd (Eurobarometer, 2014, p. 2).

De tweede indicator binnen het construct algemene mening over de EU is het functioneren. Een voorbeeld van een vraag naar deze indicator is: vindt u dat de EU op de goede weg zit? Slechts 27 procent van de respondenten beantwoordde deze vraag positief, terwijl 58 procent hier een negatief antwoord op gaf (De Hond, 2014, p. 1). Ook de vraag of de Europese Unie efficiënt functioneert past binnen het construct algemene mening. 18 procent van de Nederlanders vond de EU efficiënt functioneren (Eurobarometer, 2012b, p. 81).

Een andere indicator is de democratie. De stelling: “mijn stem telt in de EU” is hier een goed voorbeeld van. 52 procent van de Nederlandse ondervraagden was het met deze stelling eens, 45 procent vond dat zijn mening niet telt (Europees Parlement, 2013, p. 10). Ook de Eurobarometer eind 2012 heeft naar het functioneren van de democratie gevraagd. Van de Nederlanders was 48 procent tevreden met het functioneren van de democratie, terwijl 46 procent aangaf dat hij of zij ontevreden was (Eurobarometer, 2012b, p. 52-55).

De laatste indicator binnen het construct algemene mening is de politiek in de EU. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat 37 procent van de respondenten in voldoende mate tevreden was met de Europese politiek (Den Ridder, Posthumus & Dekker, 2013, p. 16-17). Helaas is niet bekend hoeveel procent ontevreden was met de Europese politiek.

---

¹ Binnen de Europese Unie zijn de afgelopen jaren enkele wijzigingen doorgevoerd. Daarnaast is er de afgelopen jaren veel gedebatteerd over de EU. Deze twee factoren kunnen van invloed zijn op de mening van de burger over de EU. Daarom zullen alleen recente onderzoeken geanalyseerd worden.

De mening over de EU in relatie met Nederland

Binnen het construct de mening over de EU in relatie met Nederland zijn slechts twee indicatoren te plaatsen.

De eerste indicator is het lidmaatschap van Nederland van de EU. Maurice de Hond vroeg in een panelonderzoek, in opdracht van Geert Wilders, of de respondent vond dat Nederland uit de EU zou moeten gaan, indien dit meer banen en groei zou opleveren in Nederland. Van de respondenten beantwoorde 55 procent deze vraag positief (Klaassen, 2014). Ook stelde De Hond in een ander recent panelonderzoek de vraag: hoe beoordeelt u het feit dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie? Van de respondenten beantwoorde 45 procent deze vraag met positief of vrij positief. 37 Procent van de respondenten was echter negatief of vrij negatief (De Hond, 2014, p. 1). Daarnaast vroeg het SCP naar het lidmaatschap van Nederland van de EU. Uit dat onderzoek blijkt dat 41 procent van de Nederlanders het lidmaatschap van de EU een goede zaak vond. Daarentegen vond 26 procent van de Nederlanders dat niet (Den Ridder, Posthumus & Dekker, 2013, p. 16-17).

Bovendien hoort de indicator Nederlandse belangen thuis in dit construct. Zo vroeg De Hond in het al eerder genoemde onderzoek: denkt u dat het Nederlandse belang in Brussel goed wordt behartigd door de Nederlandse politici? Op deze vraag antwoordde 25 procent met ‘ja’ en 59 procent met ‘nee’ (De Hond, 2014, p. 1). Ook de Eurobarometer heeft een vraag gesteld die binnen dit construct thuis hoort. Hieruit blijkt dat 79 procent van de respondenten van mening was dat de Nederlandse belangen in overweging worden genomen door de EU (Europees Parlement, 2013, p. 11).

Betrouwbaarheid van de onderzoeken

Bovenstaande uitkomsten maken duidelijk hoe de Nederlander denkt over de EU. Maar hoe betrouwbaar zijn deze onderzoeken? Na een analyse blijkt dat bij deze onderzoeksresultaten drie kritische noten moeten worden geplaatst. Als eerst worden er door verschillende wetenschappers vraagtekens gezet bij de resultaten van de Eurobarometer. Zo schijnt het Directoraat-generaal Communicatie van de Europese Commissie ervoor te zorgen dat de toon van de Eurobarometer “*eurofiel uitvalt*” (Cuperus, 2012). Maar dat is niet de enige kritiek die geuit wordt op de onderzoeken van de Eurobarometer. Aalberts schrijft (Ronde, 2009) dat de resultaten van de Eurobarometer systematisch een positief beeld weergeven. Volgens hem komt dit doordat de Eurobarometer antwoordmogelijkheden weglaat, daarnaast heeft het soort vragen dat gesteld wordt invloed op de resultaten. Tevens schrijft Ronde (2009) dat Saris bovenstaande aantoonst door middel van onderzoek. Hij laat zien dat de manier waarop de vraag wordt gesteld, toonaangevend is voor het resultaat. Hierna wordt geconcludeerd dat het gebrek aan kennis over de EU ervoor zorgt dat mensen gemakkelijk te sturen zijn door de wijze waarop vragen gesteld worden in de onderzoeken. Bovenstaande kritiek laat zien dat de onderzoeksmethode van de Eurobarometer niet betrouwbaar genoemd kan worden. Dit is opvallend, omdat de Eurobarometer vaak wordt gebruikt om aan te geven hoe Nederlanders denken over de EU (bijvoorbeeld NOS, 2014). De kritieken die in deze paragraaf worden weergegeven, tonen tezamen aan dat de conclusies van de Eurobarometer met voorzichtigheid moeten worden gelezen.

De tweede kritische kanttekening van de hierboven beschreven resultaten heeft betrekking op de onderzoeksmethode van Maurice de Hond. De respondenten van de onderzoeken van De Hond melden zich in de meeste gevallen zelf aan. Daarnaast kan het zijn dat zich meer mensen aanmelden uit de ene groep Nederlanders dan uit een andere groep. Zo kan het zijn dat meer vrouwen hun mening geven dan mannen. Om toch te zorgen voor een representatief beeld tellen meningen van sommige personen zwaarder dan meningen van andere personen (De Hond, datum onbekend). Het is de vraag in hoeverre deze methode valide en betrouwbaar is. In dit onderzoek zal de mening op een valide en betrouwbare manier worden gemeten (zie hoofdstuk 3), zodat de resultaten een waardevolle aanvulling zijn op de bestaande studies.

Tot slot blijkt dat verschillende onderzoeksmethoden kunnen leiden tot andere onderzoeksresultaten. Zo zorgden enquêtes ervoor dat mensen positief oordeelden over de samenwerking binnen de EU, terwijl de resultaten van focusgroepen erop wezen dat er veel ongenoegen heerste (Wennekers, 2008, p. 7). De onderzoeksresultaten die hierboven zijn beschreven zijn allemaal verkregen door middel van enquêtes. De vraag is dus hoe betrouwbaar bovenstaande resultaten zijn. Om wel een goed beeld te krijgen van het verband tussen politieke kennis en de mening over de EU zal in dit onderzoek niet alleen gebruik gemaakt worden van een enquête, maar ook van een mentale kaart. De resultaten van deze twee onderzoeksmethodes zijn een waardevolle aanvulling op de bestaande theorie. Hoe deze twee onderzoeksmethodes vorm zullen krijgen, wordt uitgelegd in hoofdstuk drie.

Conclusie

In deze paragraaf is naar voren gekomen dat het begrip mening niet gemakkelijk te definiëren is. Daarbij laat een korte analyse van de beschikbare theorie zien dat er geen consensus bestaat over het begrip publieke mening. Daarnaast is beschreven dat de mening van de Nederlander over de EU niet eenduidig is. Een groot aantal respondenten is negatief over sommige aspecten van de Europese Unie, terwijl zij over andere aspecten positief denken. Tevens is het lastig om de vraag te beantwoorden over wat er al bekend is over de mening van de Nederlanders over de EU, omdat onderzoek aantoont dat respondenten positievere antwoorden geven als hun mening via een enquête wordt gevraagd. Op basis van deze inzichten wordt de verwachting uitgesproken dat Nederlanders neutraal denken over de EU. De volgende paragraaf gaat in op het verband tussen politieke kennis en mening.

2.3. Wat is het verband tussen politieke kennis en mening?

In de vorige paragraaf is duidelijk geworden wat de begrippen politieke kennis en mening betekenen en hoe deze concepten onderzocht kunnen worden. In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de vraag hoe deze twee concepten met elkaar samenhangen. Wat is er al bekend over het verband tussen politieke kennis en mening?

Uit een analyse van de bestaande literatuur blijkt dat onderzoeken naar het verband tussen politieke kennis en mening schaars zijn. Er zijn slechts enkele onderzoeken bekend waarin de invloed van politieke kennis op mening is gemeten. Het eerste onderzoek lijkt een positief verband aan te tonen tussen kennis van de Europese zaken en de mening over integratie.

Hoewel er geen test is gedaan om te analyseren of er sprake is van een significant verband, tonen bijna alle vragen een opgaande lijn: hoe meer kennis de respondent heeft, hoe positiever hij of zij is (Sinnott, 1997, p. 9-10 & p. 23). Deze aanname wordt bevestigd door onderzoek waaruit blijkt dat er een significant verband is tussen politieke kennis en instemming met het toekennen van meer macht naar de EU (Cerniglia & Pagani, 2011). Opmerkelijk is het echter dat de politieke kennis al enige tijd aanwezig moet zijn bij de respondenten. Uit een experimentele survey blijkt namelijk dat de respondenten die feiten over de EU te lezen kregen voor ze de vragenlijst beantwoordden niet positiever waren over de EU dan respondenten die voor het beantwoorden van de vragen deze feiten niet kregen (Haverland, 2013, p. 10). Kennis kan dus een positieve invloed hebben op de mening, maar dan dient de kennis wel van de respondent zelf afkomstig te zijn. Opvallend is dat onderzoeken naar de invloed van kennis op de algehele mening van de EU ontbreken. In dit onderzoek wordt dat verband wel geanalyseerd. In alle bovenstaande onderzoeken stond de mening over de EU centraal. Maar zijn er ook onderzoeken bekend naar het verband tussen politieke kennis en mening over iets anders? En hoe zien deze verbanden eruit? Er zijn drie onderzoeken die het verband tussen politieke kennis en mening hebben geanalyseerd.

Een onderzoek naar het verband tussen waarden, politieke kennis en publieke mening met betrekking tot rechten voor homoseksuelen laat een veel ingewikkelder verband zien dan de verbanden die eerder zijn besproken. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat bij een toename van politieke kennis de impact van moreel conservatisme op de publieke mening groter is. Zo blijkt dat het waarschijnlijker is dat Amerikanen die veel politieke kennis hebben hun mening baseren op basis van morele overtuigingen dan Amerikanen die weinig politieke kennis hebben. Dit verschil wordt niet gevonden tussen deze twee groepen bij het baseren van hun mening op basis van overtuigingen met betrekking tot gelijkheid (Brewer, 2003). Dat het verband tussen politieke kennis en mening beïnvloed kan worden door andere factoren, wordt ook aangetoond door onderzoek naar politieke geëngageerdheid² en mening. Uit dit onderzoek blijkt dat dit verband wordt beïnvloed door het onderwerp. Mensen die hoog scoren op het concept politieke geëngageerdheid hebben bij sommige onderwerpen een conservatieve mening, terwijl ze bij andere onderwerpen juist een liberale mening hebben. Echter, in de meeste gevallen is er geen verband tussen geëngageerdheid en ideologie (Neuman, 1986, p. 51-81). Echter dit verband wordt in negatieve zin wel gevonden tussen politieke betrokkenheid³ en de mening over de zittende president (Hetherington, 1998).

Een nadere blik op deze onderzoeken

Het meest opvallende aan de onderzoeken naar het verband tussen politieke kennis en mening is dat veel onderzoekers politieke kennis integreren in een concept dat bestaat uit meerdere componenten. Blijkbaar vinden onderzoekers het concept politieke kennis niet volledig genoeg om als concept te gebruiken in hun onderzoeken. Het is de vraag waarom ze hiervoor kiezen of

---

² Het begrip politieke geëngageerdheid bestaat uit drie componenten: politieke betekenisvolheid, politieke kennis en politieke conceptualisering (Neuman, 1986, p. 51-81).

³ Het begrip politieke betrokkenheid bestaat uit interesse en politieke kennis (Hetherington, 1998).

hebben gekozen, gezien het grote belang van politieke kennis voor burger, maatschappij en democratie dat is weergegeven in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk.

Daarnaast is het opvallend dat er geen sprake is van een eenduidig verband. Sommige onderzoekers laten een positief verband zien, terwijl andere onderzoekers een negatief of geen verband aantonen. Mogelijk speelt de categorisatie van politieke kennis, zoals geschetst in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk, een rol. Het zou kunnen zijn dat de verschillende soorten kennis leiden tot een andere mening. Helaas maken Brewer en Hetherington niet duidelijk welke categorie kennis ze hebben gemeten, waardoor een analyse van deze verbanden niet mogelijk is. De drie onderzoeken naar de mening over Europa hebben hoogstwaarschijnlijk de categorie feitenkennis centraal gesteld. Uit de resultaten van deze onderzoeken blijkt dat feitenkennis er voor zorgt dat mensen positiever zijn over Europa. Dit verband bestaat echter niet als de respondent vooraf informatie krijgt over feiten van de EU. Hierdoor kan de conclusie getrokken worden dat feitenkennis niet de (enige) oorzaak is van het verband. Blijkbaar spelen ook andere factoren een rol, hierbij valt te denken aan de wijze van het verkrijgen van informatie of hoe lang de respondent de feiten al kent. Het is mogelijk dat er sprake is van een verwerkingsproces met betrekking tot feitelijke informatie. Respondenten die eigen feitenkennis bezitten, hebben dit verwerkingsproces waarschijnlijk al doorlopen waardoor ze positiever denken over de EU. Respondenten die voor het invullen van de vragenlijsten feiten krijgen over de EU en daarna hun mening geven, hebben dit verwerkingsproces nog niet doorlopen, waardoor er geen verband is tussen de verkregen kennis en de mening. Het verwerkingsproces zou dus een mechanisme kunnen zijn dat zorgt voor de aan- of afwezigheid van een verband. Ook Neuman (1986) gebruikte in zijn onderzoek de categorie feitenkennis. Dat in zijn onderzoek vaak geen verband wordt gevonden, bevestigt de eerdere conclusie dat feitenkennis niet de (enige) oorzaak is van een verband. Uit zijn onderzoek blijkt dat het onderwerp waarover de mening gevraagd wordt, een ander mechanisme kan zijn dat van invloed is op het verband. Tot slot blijkt ook de overtuiging waarop de mening wordt gebaseerd een mechanisme te zijn dat invloed kan uitoefenen op het verband tussen politieke kennis en mening. Helaas is op basis van bovenstaande onderzoeken niet te zeggen in hoeverre deze mechanismen uiteindelijk een rol spelen in het verband en of deze en in hoeverre deze op elkaar interacteren. Ook is onduidelijk of er nog andere mechanismen of eventuele oorzaken zijn die een rol spelen. Wel is duidelijk dat op basis van deze mechanismen gesteld kan worden dat de mening niet alleen beïnvloed wordt door de kennis die iemand heeft. Er zijn verschillende andere factoren die ook invloed uitoefenen op de mening, waardoor het verband niet zo eenvoudig is als misschien gedacht zou kunnen worden. Daarnaast is het duidelijk dat vaak alleen gekeken wordt naar het verband tussen feitenkennis en mening. Tegelijkertijd kan de conclusie worden getrokken dat veel onderzoekers het onderscheid tussen de soorten kennis niet maken of niet expliciteren. Dit zet vraagtekens bij het belang van het onderscheid van politieke kennis in de drie categorieën.

Conclusie

In deze paragraaf is weergegeven dat er geen duidelijk verband bestaat tussen politieke kennis en mening. Daar waar het ene onderzoek aantoont dat er een positief verband bestaat, laten

andere onderzoeken zien dat het verband verschilt per onderwerp of dat het verband juist negatief is. Overigens is het van belang om hier op te merken dat voorzichtigheid geboden is bij de beantwoording van de vraag of er een verband is tussen politieke kennis en mening: er zijn niet veel onderzoeken gedaan naar dit verband en daarnaast zijn de bestaande onderzoeken niet recent. Dit inzicht laat zien dat er behoefte is naar een onderzoek naar het verband tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU. Op basis van de hierboven genoemde achterliggende mechanismen die een rol spelen bij het verband tussen politieke kennis van de EU en op basis van de in deze paragraaf besproken onderzoeken naar de mening over de EU wordt de verwachting opgesteld dat er een positief verband is tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU. Dit wil zeggen: hoe meer kennis de respondenten hebben van de EU, hoe positiever zij zullen zijn over de EU. In het volgende hoofdstuk zal aandacht besteed worden aan hoe politieke kennis en mening gemeten gaan worden in dit onderzoek.

3. Politieke kennis en mening onderzoeken

Uit het vorige hoofdstuk blijkt dat er geen eenduidig verband bestaat tussen politieke kennis en mening. Maar is er wel sprake van een verband tussen politieke kennis en mening met betrekking tot de EU? Voordat deze vraag beantwoord kan worden, dient eerst gespecificeerd te worden hoe dit onderzoek uitgevoerd zal worden. Daarom staat in dit hoofdstuk de onderzoeksstrategie centraal. Als eerst zal er gekeken worden naar de onderzoeksmethode. Vervolgens komen de operationalisatie en het steekproefkader aan de orde. Tot slot zal de analyse van de onderzoeksgegevens worden besproken.

3.1. Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvraag van dit onderzoek te kunnen beantwoorden, is er gebruik gemaakt van twee methodes: enquêtes en mentale kaarten. De vragen die gesteld worden en het maken van de mentale kaart zijn onderdeel van een groter onderzoek naar de mening over Europa. De kennis van de EU van de respondenten is gemeten door enquêtes af te nemen. Een belangrijk voordeel van onderzoek door middel van enquêtes is dat veel respondenten de enquête kunnen invullen. Enquêtes kunnen voor verschillende doeleinden worden gebruikt. Zo kunnen enquêtes worden afgenomen om feitelijke informatie te verzamelen, maar ook om gegevens te verkrijgen over de denkwijze en houding van mensen over een bepaald onderwerp (Van Thiel, 2010, p. 86). In dit onderzoek is gebruik gemaakt van enquêtes om onder andere de kennis van de respondenten over de EU te meten. Bij de kennisvragen zijn antwoordcategorieën gegeven, zodat de gegevens op grote schaal konden worden verzameld (Van Thiel, 2010, p. 86-87) en efficiënt konden worden verwerkt.

Daarnaast is de mening over de EU gemeten. Dit is op twee verschillende manieren gemeten. Enerzijds is de mening gemeten door het voorleggen van stellingen over de EU in dezelfde enquête als hierboven is beschreven. Ook bij deze vragen is er gebruik gemaakt van gesloten vragen, zodat de informatie goed kon worden geanalyseerd. Anderzijds is er gebruik gemaakt van mentale kaarten: *“cognitive mapping is a visual and bottom-up method to measure people’s implicit cognitions by letting them draw their perceived causal and normative connections between the features they associate with the EU”* (Papies, Van Esch & Strick, datum onbekend, p. 3). De respondenten zijn eerst gevraagd om uit een lijst van vijftig begrippen zeven eigenschappen te selecteren die zij het beste vinden passen bij de EU. Daarna moesten de respondenten verbindingen tussen deze eigenschappen en het begrip Europese integratie te leggen. Elke respondent ontwikkelde hierdoor een eigen mentale kaart. Het doel van het maken van mentale kaarten is het analyseren van de verbanden tussen de begrippen die iemand maakt. De verbanden tussen de begrippen zijn dus de basis van deze techniek (Van Esch, 2007, p. 123). Met deze methode worden de impliciete en *“bottom-up”* cognities achterhaald. Daarnaast zorgt deze techniek ervoor dat de ambiguïteit en de meerdere facetten van de gedachten van mensen en de relaties daartussen aan het licht komen (Papies, Van Esch & Strick, datum onbekend, p. 3). Door gebruik te maken van de enquête en de mentale kaarten is de mening van de Nederlandse burger op twee verschillende niveaus gemeten: impliciet en expliciet.

Zowel de enquête als de mentale kaart worden afgenomen via internet. Tot slot zijn in de enquête enkele controlevariabelen opgenomen. Hierdoor kan er geanalyseerd worden of er verschillen zijn in kennis dan wel verschillen in mening tussen verschillende groepen.

3.2. Operationalisatie

In dit onderzoek worden twee variabelen gemeten: de politieke kennis van de EU en de mening over de EU. In deze paragraaf zullen de indicatoren van beide variabelen worden beschreven.

3.2.1. Politieke kennis van de Europese Unie

Alvorens te kunnen aanvangen met het onderzoek moet er een betrouwbaar meetinstrument ontworpen worden die de politieke kennis kan meten. Zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven, zijn er geen betrouwbare vragenlijsten bekend die de politieke kennis van de EU meten. Dit betekent dat er een meetinstrument moet worden ontwikkeld. Een goed meetinstrument dient te voldoen aan de volgende eisen:

- Om *efficiëntie* te waarborgen moeten de juiste vragen gesteld worden en moet de juiste situatie geschapen worden, zodat gemeten kan worden wat er onderzocht moet worden
- Om *standaardisatie* te garanderen moet zowel het meetinstrument als de omstandigheden waaronder de meting plaatsvindt gestandaardiseerd zijn, zodat de metingen vergeleken kunnen worden.
- Om aan de *normering* te voldoen, moet er voldoende spreiding zijn in de gemeten resultaten.
- Om de *objectiviteit* te waarborgen mag de mening van de onderzoeker op geen enkele manier deel uit maken van de meting.
- Om de *betrouwbaarheid* te kunnen garanderen moet het onderzoek te repliceren zijn en leiden tot hetzelfde resultaat
- Om van *validiteit* te kunnen spreken, moet het instrument meten wat het moet meten (Drenth, 1977; Van Thiel, 2010, p. 57).

Daarnaast is in het vorige hoofdstuk gebleken dat een meetinstrument naar politieke kennis zowel de algemene als actuele politieke kennis moet meten. Bovendien is aangetoond dat een onderzoek naar politieke kennis de feitenkennis van de respondenten meet.

Nu deze eisen bekend zijn, kunnen de constructen van dit onderzoek worden opgesteld. Zoals is beschreven in hoofdstuk twee worden in dit onderzoek de algemene kennis en de actuele kennis van de EU gemeten. Met de vaststelling van deze constructen is het mogelijk om de zogenoemde “metingen” op te stellen (Groves, Fowler, Couper, Lepkowski, Singer & Tourangeau, 2009, p. 43). “*Measurements*” in surveys are ways to gather information about constructs” (Groves, et al., 2009, p. 43). De metingen zijn de vragen die gesteld worden aan de respondenten (Groves, et al., 2009, p. 43). Bij het opstellen van de metingen wordt gebruik gemaakt van verschillende moeilijkheidsgradaties. Zo kan er bij de analyse verschil worden gemaakt tussen verschillende niveaugroepen. Hiermee wordt voldaan aan de boven gestelde eis normering. Bij de kennisvragen kunnen respondenten kiezen uit antwoordmogelijkheden. Het nadeel hiervan is dat de moeilijkheidsgraad van de enquête iets lager ligt, omdat het herkennen van het goede antwoord gemakkelijker is dan zelf het antwoord bedenken. Toch is hiervoor

gekozen, omdat de vrees bestaat dat de enquête te moeilijk wordt als er geen antwoordmogelijkheden worden gegeven. Een gevolg hiervan zou kunnen zijn dat respondenten ervoor kiezen om de vragen niet in te vullen en het onderzoek te beëindigen, omdat ze de vragen te moeilijk vinden en zich schamen, omdat ze het juiste antwoord niet weten. Daarnaast zorgen gesloten vragen ervoor dat de analyse gemakkelijker uit te voeren is. Bovendien is er bewust voor gekozen om geen optie ‘weet ik niet’ te geven. Wordt deze optie namelijk wel gegeven dan zal een deel van de respondenten die het antwoord niet weet deze optie aanvinken, terwijl het andere deel het antwoord gokt. Hiermee worden de resultaten beïnvloed door de persoonlijkheid van de respondenten. Door geen optie ‘weet ik niet’ te geven, moeten alle respondenten die het antwoord niet weten gokken.

Als eerst zullen de metingen van het construct algemene politieke kennis worden opgesteld. Hierbij horen vier vragen.

In welke plaats zijn de Europese Commissie en verscheidende andere Europese Unie instellingen gevestigd?

Als eerst blijkt de plaats waar een politieke instelling zetelt van belang. Zo vroeg de Eurobarometer van 1993⁴: wat is de hoofdstad waar de Europese Commissie en verscheidene andere Europese Unie instellingen zijn gevestigd? In dit onderzoek wordt bijna dezelfde vraag gesteld: in welke plaats zijn de Europese Commissie en verscheidene andere Europese Unie instellingen gevestigd? De respondent heeft de keuze uit vier antwoordmogelijkheden. Als eerst kan de respondent kiezen voor het juiste antwoord: Brussel. Een andere antwoordmogelijkheid is Straatsburg. Het Europees Parlement vergadert één keer per maand in Straatsburg, waardoor respondenten kunnen denken dat ook de Europese Commissie in deze stad is gevestigd. De derde en vierde antwoordmogelijkheden zijn Keulen en Berlijn. Duitsland speelt een belangrijke rol in de Europese Unie. Hierdoor zouden respondenten kunnen denken dat de Europese Commissie is gevestigd in Duitsland. Door naast het goede antwoord drie realistische antwoorden te geven, moet de respondent politieke kennis van de EU hebben om deze vraag te beantwoorden. Tot slot is de moeilijkheidsgraad van deze vraag laag. De Europese Unie wordt vaak aangeduid met ‘Brussel’ en ook in het nieuws wordt vaak genoemd dat Brussel de Europese hoofdstad is.

Welk orgaan van de Europese Unie wordt gekozen door Europese burgers?

Daarnaast blijkt de vraag op welke manier een orgaan wordt gekozen van belang. Zo heeft het NKO⁵ gevraagd hoe de Eerste Kamer wordt gekozen. Ook de Eurobarometer van eind 2013 (Europees Parlement, 2013, p. 16) heeft een soort gelijke vraag gesteld. In dit onderzoek zal ook naar deze indicator worden gevraagd. Hierbij wordt de vraag gesteld: welk orgaan van de Europese Unie wordt gekozen door de Europese burgers? Om deze vraag te beantwoorden, krijgt de respondent vier antwoordmogelijkheden. Deze antwoordmogelijkheden zijn: de Europese Raad, het Europees Parlement (het juiste antwoord), de Europese Commissie en het Europees Hof van Justitie. De verwachting is dat deze vier instellingen het meest bekend zijn

---

⁴ Steeds als er wordt verwezen naar Eurobarometer 1993 wordt bedoeld Sinnott, 1997, p. 19.

⁵ Steeds als er wordt verwezen naar een NKO, wordt bedoeld: Wittebrood, 1990, p. 18-21.

onder de burgers. Deze instellingen zijn het meest in het nieuws, waardoor burgers de antwoorden zullen herkennen. Hierdoor moeten ze over politieke kennis van de EU beschikken om deze vraag juist te beantwoorden. Tot slot is de moeilijkheidsgraad van deze vraag laag. De Europese Parlementsverkiezingen waren een paar weken na het invullen van de enquête, waardoor respondenten waarschijnlijk hebben gehoord dat zij kunnen stemmen voor het Europees Parlement. Daarnaast wordt een parlement vaak door burgers gekozen.

Welke Europese instellingen zijn betrokken bij de normale wetgevingsprocedure (wetgevende macht) van de Europese Unie?

Tevens blijkt de wetgevende macht een belangrijke indicator te zijn. Zo vroeg het NKO van 1986 of de instemming met een wet van de Eerste Kamer noodzakelijk is. Daarnaast moesten respondenten bij de Eurobarometer (Eurobarometer, 2012a, p. 38) aangeven welk orgaan de wetten van de EU voorstelt. In datzelfde onderzoek wordt nog een keer naar de wetgevende macht gevraagd. Daarom wordt ook in dit onderzoek de indicator wetgevende macht bevraagd. Hierbij wordt de vraag gesteld: welke Europese instellingen zijn betrokken bij de normale wetgevingsprocedure (wetgevende macht)? Bij deze vraag worden acht antwoordmogelijkheden gegeven, waarbij meerdere antwoorden mogelijk zijn. De goede antwoorden op deze vraag zijn: de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Raad van Ministers van de EU. Daarnaast kan de respondent kiezen voor het Hof van Justitie. Voor deze antwoordmogelijkheid is gekozen, omdat het Europees Hof van Justitie een belangrijke rol heeft; namelijk rechtspreken in Europa. Hierdoor kunnen respondenten denken dat het Europees Hof van Justitie ook betrokken is bij de wetgeving. Tevens kunnen de respondenten de Tweede Kamer aankruisen. De Tweede Kamer debatteert vaak over Europa. Hierdoor is het mogelijk dat de respondent denkt dat de Tweede Kamer betrokken is bij de normale wetgevingsprocedure. Tot slot kunnen respondenten kiezen voor de Europese Centrale Bank, de Europese Raad en de Europese Ombudsman. Deze drie instellingen zijn vaak in het nieuws, waardoor de respondenten deze instellingen kunnen herkennen. Doordat niet wordt aangegeven hoeveel antwoorden goed zijn en door de reële antwoordmogelijkheden wordt de politieke kennis van de EU van de respondent gemeten. Tot slot is de moeilijkheidsgraad van deze vraag gemiddeld. Het is waarschijnlijk dat de respondent een vergelijking gaat maken met de situatie in Nederland, waardoor de respondent het Europees Parlement in ieder geval aankruist. Daarnaast is het waarschijnlijk dat de respondent wel eens heeft gehoord van de taken van de Europese Commissie, omdat regelmatig op het nieuws te horen is dat een Eurocommissaris een voorstel voor wetgeving heeft gedaan.

Hoe wordt bepaald welk land de voorzitter van de Raad van Ministers van de Europese Unie levert?

Bovendien blijken de aanstellingswijze van het voorzitterschap en het voorzitterschap belangrijke indicatoren te zijn om de algemene kennis te meten. Zo heeft de Eurobarometer in 2012 (Eurobarometer, 2012b, p. 34-50) gevraagd hoe de voorzitter van de Europese Commissie

wordt aangesteld. Daarnaast heeft de Eurobarometer van 2009⁶ gevraagd naar het toenmalige voorzitterschap van Tsjechië van de Raad van de Europese Unie. Daarom wordt een soortgelijke indicator ook in dit onderzoek gebruikt. Hierbij wordt de vraag gesteld: hoe wordt bepaald welk land de voorzitter van de Raad van Ministers van de Europese Unie levert? Hierbij heeft de respondent vijf antwoordmogelijkheden. Als eerst kan de respondent kiezen voor: “dat is altijd België”. De Europese Unie zetelt vooral in Brussel, waardoor respondenten kunnen gaan denken dat België de voorzitter is. Daarnaast is de Belg Herman van Rompuy voorzitter van de Europese Raad. Hierdoor kunnen respondent ook gaan denken dat België voorzitter is van de Raad van Ministers. Een tweede antwoordmogelijkheid is Duitsland. Doordat Duitsland een belangrijk rol heeft in de EU kunnen respondenten denken dat de voorzitter altijd Duitsland is. Vervolgens kunnen de respondenten kiezen uit twee onrealistische mogelijkheden: “daarover wordt elk jaar gestemd” en “dat is het land dat de meeste stemmen krijgt tijdens de Europese verkiezingen”. Deze opties zijn onrealistisch, omdat er niet elk jaar verkiezingen zijn en omdat er bij de Europese verkiezingen niet wordt gestemd op landen. Tot slot kan de respondent kiezen voor het juiste antwoord: “dat gaat om de beurt: elk half jaar wordt een ander land voorzitter”. Deze vraag wordt gezien als moeilijk, omdat er in het nieuws weinig aandacht is voor dit voorzitterschap, terwijl het nieuws voor de meeste mensen de bron van informatie is over de EU.

Tezamen meten deze vier indicatoren en de daarbij horende vragen de algemene politieke kennis van de EU. Nu de indicatoren en vragen van de algemene kennis opgesteld zijn, kan er gekeken worden naar de metingen en de vragen van het tweede construct; de actuele kennis. Ook voor dit construct worden er vier vragen opgesteld.

Wie is de Nederlandse Eurocommissaris?

Bij het construct actuele kennis blijkt kennis over de regeringsleiders een belangrijke indicator te zijn. In de NKO's van 1971 en 1972 en in het onderzoek Culturele Veranderingen 1975⁷ is de respondenten gevraagd om ministers te noemen. Ook in dit onderzoek wordt naar deze indicator, enigszins aangepast, gevraagd. Hoewel de Europese Unie geen officiële regering heeft, wordt de Europese Commissie vaak gezien als de regering van de Europese Unie. Daarom zal de respondenten gevraagd worden naar een lid van de Europese Commissie. Om de vraag niet te moeilijk te maken, wordt gevraagd naar de Nederlandse Eurocommissaris. De vraag die in de enquête wordt opgenomen is: wie is de Nederlandse Eurocommissaris? Hierbij kan de respondent kiezen voor Jan Peter Balkenende. De verwachting is dat veel respondenten niet weten wat Balkenende op dit moment doet en zij kunnen denken dat Balkenende best de Nederlandse Eurocommissaris zou kunnen zijn. Daarnaast wilde Balkenende voorzitter van de Europese Raad worden. Respondenten kunnen hierdoor in verwarring komen en zij kunnen denken dat Balkenende de Nederlandse Eurocommissaris is. De tweede antwoordmogelijkheid is het juiste antwoord: Neelie Kroes. Omdat Kroes lange tijd bekend stond als Neelie Smit Kroes is Smit tussen haakjes gezet, zodat de respondent weet dat het om dezelfde persoon gaat.

---

⁶ Steeds als er wordt verwezen naar de Eurobarometer 2009 wordt bedoeld: Eurobarometer, 2009, p. 138.

⁷ Steeds als er wordt verwezen naar het onderzoek Culturele Veranderingen wordt bedoeld: Wittebrood, 1990, p. 18-21.

Vervolgens kan de respondent kiezen voor Jeroen Dijsselbloem. De meeste Nederlanders zullen weten dat Dijsselbloem een belangrijke functie in Europa heeft, maar zij zullen mogelijk niet weten wat die functie is, waardoor ze kunnen denken dat Dijsselbloem het juiste antwoord op deze vraag is. Daarnaast kan de respondent kiezen voor Frits Bolkestein. Bolkestein was eerder lid van de Europese Commissie. Daardoor wordt verwacht dat sommige respondenten denken dat Bolkestein op dit moment Eurocommissaris is. Het is mogelijk dat de respondenten weten welke functie bovengenoemde personen (die niet het juiste antwoord zijn op deze vraag) hebben, waardoor ze met het wegstrepen van de foute antwoorden de vraag kunnen beantwoorden. Daarom is er een antwoordmogelijkheid toegevoegd, namelijk een zelfverzonnen Nederlandse naam: Bas van Giersbergen. De respondent moet dus echt over Europese kennis beschikken om deze vraag goed te beantwoorden. Tot slot heeft deze vraag een lage moeilijkheidsgraad. Neelie Kroes is al lange tijd de Nederlandse Eurocommissaris, waardoor het waarschijnlijk is dat een respondent wel een keer van haar heeft gehoord. Daarnaast is ze een paar keer per jaar in het nieuws, waardoor de respondent kan weten wie zij is.

Wie is de voorzitter van de Europese Raad?

De Europese Raad is een belangrijke instelling van de Europese Unie. Zoals hieronder zal worden beschreven, is voorzitterschap een belangrijke indicator. Deze indicator en de indicator die vraagt naar de regeringsleiders worden gecombineerd en dat leidt tot de volgende vraag in de enquête: wie is de voorzitter van de Europese Raad? Hierbij kunnen de respondenten kiezen voor Herman van Rompuy: dit is het juiste antwoord. Daarnaast kunnen de respondenten kiezen voor José Manuel Barroso. Hij is de voorzitter van de Europese Commissie. Respondenten kunnen hierdoor in verwarring raken. De derde antwoordmogelijkheid is Jeroen Dijsselbloem. Zoals hierboven al is beschreven, weten de meeste respondenten waarschijnlijk dat Dijsselbloem een belangrijke functie heeft in de Europese Unie, maar zij weten waarschijnlijk niet precies welke functie. Hierdoor kunnen ze denken dat Dijsselbloem het juiste antwoord is op deze vraag. Vervolgens kunnen respondenten kiezen voor Angela Merkel, de bondskanselier van Duitsland. Zoals eerder gezegd heeft Duitsland een belangrijke rol in de Europese Unie. Respondenten kunnen hierdoor gaan denken dat Angela Merkel de voorzitter is van de Europese Commissie. Daarnaast kunnen de respondenten kiezen voor Neelie (Smit) Kroes. Het is waarschijnlijk dat respondenten wel eens van deze naam hebben gehoord, maar niet precies weten wat zij doet, waardoor ze dit antwoord kunnen gaan aankruisen. Net als bij de vorige vraag kan de respondent alle antwoorden herkennen, waardoor hij of zij het juiste antwoord moet weten om deze vraag goed te beantwoorden. Echter, als de respondent de functies weet van de personen (die niet het juiste antwoord op deze vraag zijn) kan hij of zij met het afstrepen van de foute antwoorden het juiste antwoord aankruisen. Daarom is er nog een fictieve naam als antwoordmogelijkheid toegevoegd: Sarah Gomez. Hierdoor moet de respondent echt het juiste antwoord weten om deze vraag goed te beantwoorden. Tot slot is de moeilijkheidsgraad van deze vraag gemiddeld. Van Rompuy is veelvuldig in het nieuws, waardoor de respondent deze vraag zou kunnen weten. Daarnaast is er veel aandacht geweest voor het aanstellen van de

voorzitter, omdat er geruchten gingen dat de toenmalige premier van Nederland Jan Peter Balkenende voorzitter wilde worden.

Wie is de voorzitter van het Europees Parlement?

Tevens blijkt het voorzitterschap een belangrijke indicator te zijn. Zo heeft in 2012 de Eurobarometer de vraag gesteld hoe de voorzitter van de Europese Commissie werd aangesteld (Eurobarometer, 2012b, p. 34-50). De indicator samenstelling van het parlement (die hieronder wordt beschreven) en de indicator voorzitterschap worden in dit onderzoek gecombineerd. Dat leidt tot de volgende vraag: wie is de voorzitter van het Europees Parlement? Hierbij heeft de respondent vijf antwoordmogelijkheden. Als eerst kan de respondent kiezen voor Catherine Ashton. Zij is de hoogste vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid van de Europese Unie. De respondent kan haar naam herkennen en weten dat Catherine Ashton een belangrijke rol heeft in de Europese Unie. Daarnaast kan de respondent kiezen voor Anouschka van Miltenburg. Zij is de voorzitter van het Nederlandse parlement, waardoor respondenten in verwarring kunnen komen. De derde optie is het juiste antwoord: Martin Schulz. Er is bewust gekozen om het juiste antwoord niet bovenaan te zetten. Deze vraag wordt bijna aan het einde van de enquête gezet en is erg moeilijk (zie hieronder). Hierdoor kan het zijn dat sommige respondenten geen zin meer hebben om de enquête in te vullen en zomaar het eerste antwoord aankruisen. Vervolgens kan de respondent kiezen voor Guy Verhofstadt. Hij is een Belgische politicus en hij was premier van België. Hij is veelvoudig in het Nederlandse nieuws geweest, waardoor de respondent kan denken dat dit het juiste antwoord is. Door drie realistische antwoordmogelijkheden te geven, is herkenning van de namen niet voldoende voor de respondent om het juiste antwoord te weten. De echte kennis wordt dus getest. Een nadeel is dat de respondent antwoorden kan afstrepen die zeker niet goed zijn, omdat ze de juiste functies weet van de personen die niet het juiste antwoord zijn. Door het afstrepen van de onjuiste antwoorden blijft het juiste antwoord over. Daarom is er ook een zelf bedacht persoon toegevoegd aan de antwoordmogelijkheden: Arnold Müller. Hierbij is er gekozen voor een Duitse naam. Als de respondent weet dat de voorzitter Duits is én hij of zij kan de eerder genoemde personen wegstrepen, dan moet hij nog weten wie de voorzitter is van het Europees Parlement om deze vraag goed te beantwoorden. Tot slot wordt deze vraag gezien als moeilijk. Martin Schulz is zelden in het nieuws en hij is geen Nederlander. Hierdoor zullen waarschijnlijk veel respondenten deze vraag niet juist beantwoorden.

Wat is de grootste partij in het Europees Parlement?

Tot slot blijkt de samenstelling van het parlement een belangrijke indicator te zijn. Zo werd er in sommige NKO's van de jaren '70 naar de samenstelling van de Tweede Kamer gevraagd. Hierbij moesten de respondenten de partijen noemen die in de Tweede Kamer zaten. Daarnaast is in het onderzoek Parlement, Politiek en Kiezer uit 1965⁸ en in NKO-onderzoeken uit 1971 en 1972 naar de bekendheid van de parlamentsleden gevraagd. Ook in dit onderzoek wordt er gevraagd naar de samenstelling van het parlement. Hierbij wordt de vraag gesteld: wat is de

---

⁸ Steeds als er wordt verwezen naar het onderzoek Parlement, Politiek en Kiezer wordt er bedoeld: Wittebrood, 1990, p. 18-21.

grootste partij in het Europees Parlement? De respondent kan hierbij kiezen uit alle partijen die zitting hebben in het Europees Parlement (zie voor de antwoordcategorieën de enquête in de bijlage). De verwachting is dat deze vraag erg moeilijk is, omdat deze partijen erg weinig in het nieuws genoemd worden, terwijl de meeste mensen de informatie over de EU verkrijgen via het nieuws. Bovendien zijn de Europese partijen niet hetzelfde als de nationale partijen, waardoor de partijen niet direct herkenbaar zijn voor de respondent. Daarnaast zorgt dit ervoor dat de respondent geen vergelijking kan maken met de nationale situatie. Om de vraag iets gemakkelijker te maken, worden de afkortingen van de partijen ook genoemd bij de keuzemogelijkheden. Het kan namelijk zijn dat de respondent wel de afkorting weet of herkent, maar niet de volledige naam.

Deze vier indicatoren en de daarbij horende vragen meten gezamenlijke de actuele politieke kennis van de EU.

Volgorde vragen in de enquête

De vragen in de enquête worden gerangschikt naar moeilijkheidsgraad. Om de respondent in het begin niet te ontmoedigen, worden eerst de gemakkelijke vragen gesteld. Daarnaast worden de kennisvragen aan het einde van het onderzoek gesteld, om te voorkomen dat de respondenten stoppen met het onderzoek, omdat ze meteen de antwoorden op de eerste vragen al niet weten. De verwachting is dat een respondent het eind van het onderzoek minder snel stopt met het onderzoek dan aan het begin, gezien de tijd en de energie die de respondent dan al heeft gespendeerd aan het onderzoek. Elke goed beantwoorde vraag levert de respondent één punt op. Echter, kruist de respondent bij de vraag over de wetgevende macht een orgaan aan dat geen wetgevende macht heeft dan wordt er één punt in mindering gebracht. Omdat bij de vierde vraag drie antwoorden moeten worden aangekruist, kan de respondent uiteindelijk tien punten krijgen. De indicatoren en de vragen zijn in tabel 3.1 schematisch weergegeven. De enquête is in de bijlage opgenomen.

Tabel 3.1: schematisch overzicht van de indicatoren van de politieke kennis van de EU:

Uitleg indicatoren				
<i>Indicator</i>	<i>Onderwerp</i>	<i>Construct</i>	<i>Moeilijkheidsgraad</i>	<i>Vraag in enquête</i>
1	Plaats politieke instelling	Algemene kennis	Laag	In welke plaats zijn de Europese Commissie en verscheidende andere Europese Unie instellingen gevestigd?
2	Wijze van kiezen van orgaan	Algemene kennis	Laag	Welk orgaan van de Europese Unie wordt gekozen door de Europese burgers?
3	Wetgevende macht	Algemene kennis	Gemiddeld	Welke Europese instellingen zijn betrokken bij de normale wetgevingsprocedure (wetgevende macht) van de Europese Unie?
4	Aanstellingswijze voorzitter	Algemene kennis	Hoog	Hoe wordt bepaald welk land de voorzitter van de Raad van Ministers van de Europese Unie levert?
5	Samenstelling 'regering'	Actuele kennis	Laag	Wie is de Nederlandse Eurocommissaris?
6	Voorzitter regeringsleiders	Actuele kennis	Gemiddeld	Wie is de voorzitter van de Europese Raad?
7	Voorzitter parlement	Actuele kennis	Hoog	Wie is de voorzitter van het Europees Parlement
8	Samenstelling parlement	Actuele kennis	Hoog	Wat is de grootste partij in het Europees Parlement?

De kwaliteit van het meetinstrument

Om de kwaliteit van de meerkeuzevragen te testen, is de enquête eerst onder een groep studenten Bestuurs- en Organisatiewetenschap (N = 81) afgenomen. Daarnaast is de enquête ook voorgelegd aan een paar personen die wat ouder zijn en een paar personen met een laag opleidingsniveau (lager beroepsonderwijs) om te testen of deze personen de enquête begrepen. Deze personen gaven aan dat de enquête goed te begrijpen was. Aan de hand van de ingevulde enquêtes van de studenten is gekeken naar de samenhang van de vragen en de kwaliteit van de enquête. Om de samenhang te meten, is het noodzakelijk om elke variabele te hercoderen naar een variabele waarbij de studenten al dan niet een punt krijgen voor hun antwoord. De Cronbach's alfa van de kennisvragen bij de studenten is 0,212. Vanzelfsprekend is ook de samenhang bij het daadwerkelijke onderzoek gemeten. Bij dit onderzoek was Cronbach's alfa

iets hoger: 0,407. In tegenstelling tot de samenhang bij de meeste andere vragen, zoals meningvragen, is het juist goed dat de kennisvragen niet correleren. Deze lage Cronbach's alfa's geven aan dat de vragen discrimineren: sommige vragen zijn gemakkelijker dan andere vragen. Zoals hierboven is uitgelegd, is dit ook de bedoeling van de enquête, omdat hierdoor verschillende niveaugroepen kunnen worden onderscheiden. Daarnaast wordt er gekeken naar de kwaliteit van de vragenlijst door middel van een item-test correlatie. Voor elk item wordt berekend hoeveel studenten en respondenten de vraag goed hebben beantwoord, de p-waarde. Tevens wordt berekend wat de correlatie is tussen elke kennisvraag afzonderlijk en alle kennisvragen bij elkaar opgeteld (de RIT). Hiervoor wordt een nieuwe variabele samengesteld: alle punten van de kennisvragen worden bij elkaar opgeteld. In de onderstaande tabel (tabel 3.2) zijn de p-waarde en de RIT van elke kennisvraag bij de test en bij de daadwerkelijke onderzoeksgegevens te lezen.

Tabel 3.2: schematisch overzicht van de p-waarde en correlatie van de kennisvragen bij de test en bij de steekproef:

<i>Vraag</i>	<i>P (test)</i>	<i>RIT (test)</i>	<i>P</i>	<i>RIT</i>
<i>Vestigingsplaats</i>	0,901	0,292**	0,913	0,223**
<i>Direct gekozen</i>	0,880	0,423**	0,881	0,375**
<i>Nederlandse Eurocommissaris</i>	0,827	0,234*	0,663	0,480**
<i>Voorzitter Europese Raad</i>	0,432	0,515**	0,580	0,400**
<i>Wetgevende macht Europese Commissie</i>	0,889	0,381**	0,472	0,392**
<i>Wetgevende macht Europees Parlement</i>	0,963	0,033	0,752	0,402**
<i>Wetgevende macht Raad van Ministers</i>	0,136	0,325**	0,280	0,331**
<i>Wetgevende macht Europese Raad</i>	0,200	0,254*	0,557	0,074
<i>Wetgevende macht Europees Hof van Justitie</i>	0,951	0,211	0,745	0,336**
<i>Wetgevende macht Tweede Kamer</i>	0,982	0,171	0,896	0,341**
<i>Wetgevende macht Centrale Bank</i>	0,988	0,171	0,921	0,100
<i>Wetgevende macht Europese Ombudsman</i>	0,795	0,406**	0,978	0,220**
<i>Voorzitterswijze</i>	0,667	0,424**	0,505	0,525**
<i>Voorzitter Europees Parlement</i>	0,333	0,352**	0,433	0,307**
<i>Grootste partij Europees Parlement</i>	0,099	0,277*	0,224	0,368**

* significant voor 0,05 (twee-zijdig) ** significant voor 0,01 (twee-zijdig)

Zoals hierboven al is beschreven, is het de bedoeling om in de vragenlijst verschillende moeilijkheidsgradaties te verwerken, waardoor de verschillende niveaugroepen te onderscheiden zijn. Zoals in tabel 3.2 te zien is, hebben sommige vragen een hoge p-waarde. Dit betekent dat veel respondenten van het betreffende onderzoek (de testresultaten en de onderzoeksresultaten) deze vraag goed hebben beantwoord. Deze vraag kan dan gezien worden als gemakkelijk. Een voorbeeld van een dergelijke vraag is de vraag over de vestigingsplaats. Andere vragen hebben een gemiddelde of lage p-waarde. Deze vragen hebben dan een gemiddelde of hoge moeilijkheidsgraad. Een voorbeeld van een moeilijke vraag is de vraag

naar de grootste partij in het Europees Parlement. De enquête heeft dus verschillende moeilijkheidsgraden. Hiermee is de normeringseis van dit meetinstrument veilig gesteld.

Ook kan in de tabel worden waargenomen dat de moeilijkheidsgraad van de vragen steeds hoger ligt (met uitzondering van enkele vragen naar de wetgevende macht). Bovendien blijkt uit de tabel dat de p-waardes van de onderzoeksresultaten grotendeels overeenkomen met de p-waardes van de testgegevens. Het is echter opvallend dat er enkele uitzonderingen waar te nemen zijn, bijvoorbeeld bij de vragen naar de wetgevende macht van de Europese Commissie en de grootste partij in het Europees Parlement. Enerzijds zouden deze verschillen verklaard kunnen worden doordat de onderzoeksgroep uit de test bestond uit studenten Bestuurs- en Organisatiewetenschap. Logischerwijs weten zij, gezien de studie die zij volgen, meer over de politiek dan de gemiddelde burger. Anderzijds kan het verschil verklaard worden, doordat de studenten de vragenlijsten ver voor de verkiezingen ingevuld hebben, terwijl de echte vragen een paar weken voor de verkiezingen beantwoord zijn. Vanwege alle campagnes van de politieke partijen en de aandacht die er in de media aan de verkiezingen is besteed, zouden de respondenten beter geïnformeerd kunnen zijn.

Tevens blijkt dat er sprake is van een normaal verdeling bij de variabele ‘totaal aantal punten van de kennisvragen’ bij beide groepen. Dit is gunstig, omdat een variabele met een normaal verdeling beschreven en geanalyseerd kan worden met de meest gangbare statistieken en statistische toetsen. De one-way ANOVA-test is een voorbeeld van een statistische test waarbij één van de voorwaarden is dat de variabele normaal verdeeld moet zijn. Bovendien is een normaal verdeelde variabele goed te beschrijven aan de hand van het gemiddelde en de standaardafwijking. Aan de hand van deze twee maten weten personen met enig verstand van de statistiek bij een normaal verdeling precies welk percentage van de respondenten één, twee of meer standaardafwijkingen van het gemiddelde verwijderd zijn.

Daarnaast is uit de tabel af te leiden dat veel vragen correleren met de variabele ‘totaal aantal punten van de kennisvragen’ bij beide groepen. Dit betekent dat de respondenten die de vragen goed hebben beantwoord ook de betreffende individuele vraag goed hebben beantwoord en visa versa. Voor enkele vragen naar de wetgevende macht van bepaalde instituties gelden deze correlaties echter niet. Gezien de p-waardes is dit te verklaren doordat deze vragen te gemakkelijk of juist te moeilijk zijn. Hierdoor hebben de meeste respondenten deze vraag goed of juist fout beantwoord, waardoor er geen sprake is van een correlatie. Bij enkele vragen is er sprake van een lage correlatie, ook dit wordt veroorzaakt doordat de meeste respondenten de betreffende vraag juist of onjuist hebben beantwoord. Een voorbeeld van een lage correlatie is de correlatie bij de vraag naar de vestigingsplaats. Zoals aan de p-waarden te zien is, hebben zowel veel studenten als respondenten deze vraag juist beantwoord. Hierdoor zijn de bijbehorende correlaties met de variabele ‘totaal aantal punten van de kennisvragen’ laag, omdat bijna iedereen de vraag goed heeft, terwijl vanzelfsprekend niet iedereen alle vragen goed heeft.

Concluderend kan er dus gesteld worden dat de vragen van de enquête verschillende moeilijkheidsgraden hebben en dat de meeste vragen correleren. Dit laatste betekent dat de respondenten met veel kennis de vragen goed beantwoorden, terwijl respondenten met weinig

kennis de vragen fout beantwoorden. Bovenstaande conclusies laten zien dat de vragenlijst betrouwbaar en valide is.

Tot slot dient vermeld te worden dat uit de factoranalyse blijkt dat de variabele ‘totaal aantal punten van de kennisvragen’ uit zes componenten bestaat. Daar uit de literatuur blijkt dat er twee componenten politieke kennis bestaan, zal bij de resultaten toch gekeken worden naar deze twee componenten van kennis.

3.2.2. Mening over de Europese Unie

De mening over de EU is door middel van twee meetinstrumenten gemeten. Enerzijds is de mening gemeten door de enquête, anderzijds is de mening gemeten door middel van het maken van een mentale kaart door de respondenten.

Enquête

Zoals in hoofdstuk twee is beschreven, wordt het meetinstrument naar de mening over de EU van de Eurobarometer bekritiseerd. Daarnaast zijn er geen andere meetinstrumenten die de mening over de EU op een betrouwbare manier meten en die voldoen aan de eerder beschreven eisen. In hoofdstuk twee is reeds uitgelegd dat een instrument die de mening over de EU meet, moet bestaan uit twee constructen: de algemene mening over de EU en de mening over de EU in relatie tot Nederland. Daarnaast is beschreven dat deze constructen uit verschillende indicatoren dienen te bestaan. Vanzelfsprekend gelden ook de eisen die in de vorige paragraaf zijn beschreven voor dit meetinstrument.

Zoals eerder is beschreven, zullen de constructen algemene mening over de EU en de mening over de EU in relatie tot Nederland ook in dit onderzoek gemeten worden. Nu deze twee constructen bekend zijn, kan er gekeken worden naar de metingen die bij deze constructen horen. Hierbij is het belangrijk dat er drie positief geformuleerde stellingen worden voorgelegd aan de respondenten en drie negatief geformuleerde stellingen. Met positief geformuleerde stellingen wordt bedoeld dat als de respondent het eens is met de stelling hij een positieve mening over de EU heeft. Met negatief geformuleerde stellingen wordt het omgekeerde bedoeld. Door evenveel negatieve als positieve stellingen aan de respondenten voor te leggen, wordt een eventuele sturende invloed op de resultaten geminimaliseerd. In tabel 3.3 is te zien welke stellingen positief en welke stellingen negatief zijn geformuleerd. Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van de Likertschaal. De respondenten kunnen namelijk aangeven in hoeverre ze het met de stelling eens zijn door een getal van één tot en met vijf aan te kruisen, waarbij één staat voor volledig oneens met de stelling en vijf voor volledig eens met de stelling. Als eerst zullen de stellingen die horen bij het construct algemene mening over de EU worden opgesteld. Hierbij horen de volgende drie stellingen.

De EU functioneert goed

Zoals is beschreven in het vorige hoofdstuk is de indicator ‘het functioneren van de EU’ belangrijk binnen het construct algemene mening over de EU. Zo vraagt De Hond in 2014⁹:

---

⁹ Steeds als er wordt verwezen naar De Hond, wordt bedoeld: De Hond, 2014, p. 1.

“vindt u dat de EU op de goede weg zit?” Daarnaast heeft het SCP¹⁰ deze indicator gemeten door de mening over de tevredenheid met de politiek in Europa te meten. Tevens heeft de Eurobarometer van juli 2009¹¹ aandacht aan deze indicator besteed. In dit onderzoek werd gevraagd of de “dingen” in Europa de goede of de verkeerde weg opgingen. In het vorige hoofdstuk is uitgelegd dat in dit onderzoek onder het begrip ‘mening over de EU’ wordt verstaan: hoe iemand over de EU denkt. Het functioneren van de EU bepaalt ten dele hoe iemand over de EU denkt. Daarom wordt ook in dit onderzoek deze indicator bevraagd. De stelling bij deze indicator is: de EU functioneert goed.

Ik heb een negatief beeld van de EU

Daarnaast is in hoofdstuk twee laten zien dat het imago van de EU een andere belangrijke indicator is binnen het construct algemene mening over de EU. Zo vraagt de Eurobarometer naar het beeld dat de respondent heeft over de EU. Ook de Eurobarometer van eind 2013 en begin 2014 (Eurobarometer, 2013a, p. 6; Eurobarometer, 2014, p. 3) heeft deze vraag opgenomen in hun survey. Als er naar de definitie van mening over de EU in dit onderzoek wordt gekeken, is het logisch te veronderstellen dat het beeld van de EU een belangrijke component is van de mening. In dit onderzoek wordt deze indicator gemeten door het voorleggen van de stelling: ik heb een negatief beeld van de EU.

De EU is democratisch

Tot slot blijkt de indicator die de mening over de democratie meet van belang om het construct algemene mening over de EU te meten, zoals is betoogd in hoofdstuk twee. De Eurobarometer van eind 2012 (Eurobarometer, 2012b, p. 52-55) stelde de vraag hoe de respondent dacht over het functioneren van de Europese democratie. Ook een andere Eurobarometer (Europees Parlement, 2013, p. 10) besteedde aandacht aan deze indicator door het voorleggen van de stelling: “mijn stemt telt in de EU”. Een soortgelijk vraag werd gesteld in de Eurobarometer van juli 2009. De stelling die in dit onderzoek gebruikt wordt, is: de EU is democratisch.

Tezamen moeten deze drie indicatoren en de daarbij horende stellingen het construct algemene kennis over de EU meten. Nu de indicatoren en vragen bekend zijn met betrekking tot het construct algemene kennis over Europa kan er naar het tweede construct worden gekeken: de mening over de EU in relatie tot Nederland.

Het is goed dat Nederland lid is van de EU

Zoals is geschetst in het vorige hoofdstuk blijkt de indicator betreffende het lidmaatschap van Nederland van de EU van belang om het construct de mening over de EU in relatie tot Nederland te meten. Zo vroeg in 2013 het SCP naar de mening van de respondent over het lidmaatschap van Nederland van de EU. Daarnaast vroeg De Hond hiernaar bij het stellen van de vraag: “hoe beoordeelt u het feit dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie? Met deze vragen wordt gemeten of de respondent van mening is dat de EU voordelen biedt voor

---

¹⁰ Steeds als er wordt verwezen naar het SCP wordt bedoeld: Den Ridder, Posthumus & Dekker, 2013, p. 16-17.

¹¹ Steeds als er wordt verwezen naar de Eurobarometer van juli 2009 wordt bedoeld: Eurobarometer, 2009, p. 63.

Nederland. Het antwoord op die vraag bepaalt ten dele iemands mening over de EU. Daarom wordt ook in dit onderzoek deze indicator gemeten door het voorleggen van de stelling: het is goed dat Nederland lid is van de EU.

De EU zou minder invloed moeten hebben op Nederland

Een andere belangrijke indicator blijkt de invloed van de EU op Nederland te zijn. Het SCP vroeg of het goed is voor de Nederlandse economie dat Europa zich meer bemoeit met de Nederlandse begroting. Daarnaast is het logisch te veronderstellen dat de mening over de invloed van de EU op Nederland bepaalt hoe iemand over de EU denkt. Daarom wordt in dit onderzoek de volgende stelling voorgelegd: de EU zou minder invloed moeten hebben op Nederland.

De nadelen van de EU zijn groter dan de voordelen voor Nederland

Daarnaast vestigen sommige politieke partijen de laatste tijd veel aandacht op de vraag of Nederland uit de EU zou moeten stappen, de zogenoemde NExit (Wagemans, 2014). De Hond¹² heeft in zijn onderzoek van januari 2014, in opdracht van Geert Wilders, hiernaar gevraagd. Echter, doordat hij enkele positieve gevolgen garandeerde in de vraagstelling kan dit onderzoeksresultaat niet worden gebruikt om antwoord te geven op de vraag of de Nederlandse burger wil dat Nederland het lidmaatschap van de EU opzegt. Andere onderzoeken naar deze vraag waren niet bekend bij het opstellen van deze vragenlijst. De uitkomst van het afwegen tussen voordelen en nadelen van de EU bepaalt deels iemands mening. Daarom wordt in dit onderzoek een nieuwe indicator opgesteld: het opzeggen van het lidmaatschap. Hierbij wordt de stelling voorgelegd: de nadelen van de EU zijn groter dan de voordelen voor Nederland.

Nederland moet uit de EU stappen

Tot slot zal de indicator het opzeggen van het lidmaatschap expliciet gevraagd worden door de volgende vraag te stellen: Nederland moet uit de EU stappen. Hierbij kan de respondent alleen kiezen voor 'ja' of 'nee'.

Deze drie indicatoren en de daarbij horende stellingen meten gezamenlijk de mening over de EU in relatie tot Nederland. Hierbij dient opgemerkt te worden dat voor de duidelijkheid de EU steeds voluit wordt geschreven. De indicatoren en bijbehorende stellingen zijn in onderstaand schema, tabel 3.3, weergegeven. De enquête is te vinden in bijlage 1.

---

¹² Steeds als er wordt verwezen naar het onderzoek van De Hond in opdracht van Wilders wordt bedoeld: Klaassen, 2014.

Tabel 3.3: schematisch overzicht van de indicatoren van de mening over de EU:

Uitleg indicatoren				
<i>Indicator</i>	<i>Onderwerp</i>	<i>Construct</i>	<i>Manier van formuleren</i>	<i>Stelling in enquête</i>
1	Functioneren EU	Algemene mening EU	Positief	De EU functioneert goed
2	Beeld EU	Algemene mening EU	Negatief	Ik heb een negatief beeld van de EU
3	Democratie	Algemene mening EU	Positief	De EU is democratisch
4	Lidmaatschap Nederland van de EU	EU in relatie tot Nederland	Positief	Het is goed dat Nederland lid is van de EU
5	Invloed EU op Nederland	EU in relatie tot Nederland	Negatief	De EU zou minder invloed moeten hebben op Nederland
6	Het opzeggen van het lidmaatschap	EU in relatie tot Nederland	Negatief	De nadelen van de EU zijn groter dan de voordelen voor Nederland
			Negatief	Nederland moet uit de EU stappen

De kwaliteit van het meetinstrument

De samenhang van deze stellingen is getest door de enquête eerst af te nemen bij een groep studenten (N= 81) Bestuurs- en Organisationswetenschap. Daarnaast is ook dit deel van de enquête voorgelegd aan een paar personen die wat ouder zijn en een paar personen met een laag opleidingsniveau (lager beroepsonderwijs) om te testen of de enquête begrijpbaar is. Deze personen gaven aan de enquête goed te begrijpen en dat ze geen opmerkingen of vragen hadden. De ingevulde enquêtes van de studenten wordt gebruikt om de samenhang van de meningvragen te meten. Nadat deze gegevens zijn ingevuld en drie stellingen gespiegeld zijn, kan de interne consistentie gemeten worden door het uitvoeren van Cronbach's alfa. Hierbij wordt alleen de interne consistentie gemeten van de eerste zes stellingen, omdat de antwoordmogelijkheden van deze zes stellingen gelijk zijn. De Cronbach's alfa van deze zes stellingen is 0,711. Een vragenlijst met een Cronbach's alfa van 0,6 of hoger wordt gezien als intern consistent (Dooley, 2001). Opvallend is dat bijna alle items een hoge correlatie hebben. Alleen de stelling over het democratisch gehalte van de EU heeft een iets minder hoge correlatie. Toch is er voor gekozen om deze stelling in de enquêtes te laten staan. Enerzijds omdat bij de operationalisatie is aangetoond dat het democratisch gehalte een belangrijk onderdeel is van het construct algemene mening. Diverse onderzoeken vragen naar deze indicator. Daarnaast is de definitie van mening die in dit onderzoek wordt gebruikt: 'hoe iemand over de EU denkt'. Het democratisch gehalte

is een onderdeel van hoe iemand over de EU denkt en dus onderdeel van iemands mening. Anderzijds blijft deze stelling deel uitmaken van enquête, omdat de Cronbach's alfa hoog genoeg is. Het verwijderen van de stelling is dus niet noodzakelijk.

Na het afnemen van de enquête bij de onderzoeksgroep is Cronbach's alfa uitgerekend. Deze Cronbach's alfa is beduidend hoger: 0,871. De vragenlijst is dus intern consistent. Daarnaast hebben alle items een hoge correlatie en dus dragen ze allemaal bij aan de interne consistentie van de vragenlijst.

Tot slot blijkt uit een factoranalyse dat er één component (eigenwaarde: 3,673) is die de mening over de EU meet, wat tot gevolg heeft dat in het volgende hoofdstuk alleen gekeken zal worden naar de algehele mening van de EU. Dat wil zeggen dat bij het weergeven van de resultaten dus geen onderscheid gemaakt wordt tussen de algemene mening over de EU en de mening over de EU in relatie tot Nederland. Bovenstaande conclusies tonen de validiteit van de vragenlijst aan. In tabel 3.4 worden de waardes van de stellingen weergegeven.

Tabel 3.4: de waardes van de stellingen afkomstig uit de factoranalyse:

Stelling ¹³	Waarde
De EU functioneert goed	0,800
Ik heb een negatief beeld van de EU	0,818
De EU is democratisch	0,679
Het is goed dat Nederland lid is van de EU	0,829
De EU zou minder invloed moeten hebben op Nederland	0,763
De nadelen van de EU zijn groter dan de voordelen voor Nederland	0,796

Controle veel gebruikte stellingen

Naast bovenstaande indicatoren en stellingen worden er nog twee stellingen toegevoegd. Deze stellingen worden in veel onderzoeken gebruikt, bijvoorbeeld door de Eurobarometer. Door deze stellingen toe te voegen, is het mogelijk om bij de analyse te testen of er een verschil is in mening tussen de stellingen die opgesteld zijn voor dit onderzoek en de stellingen die zijn gebruikt in andere onderzoeken. Zo kan er geanalyseerd worden of de mening die voortkomt uit deze laatste stellingen inderdaad meer pro-Europees is, zoals sommige critici zeggen. De eerste stelling die wordt toegevoegd is: 'heeft Nederland alles welbeschouwd, naar uw idee wel of geen voordeel bij zijn lidmaatschap van de Europese Unie?' Hierbij kan de respondent kiezen uit de volgende antwoordmogelijkheden: wel voordeel, geen voordeel en weet niet. De tweede en laatste toegevoegde stelling is: 'in het algemeen gesproken: vindt u het een goede of slechte zaak of noch het één noch het ander dat Nederland lid is van de Europese Unie? Hierbij kan de respondent kiezen voor: goede zaak, slechte zaak en noch goed, noch slecht.

¹³ De negatief geformuleerde stellingen zijn voor de analyse hergecodeerd tot positieve stellingen, om analyse van de gegevens mogelijk te maken.

Eisen meetinstrument

Uit bovenstaande operationalisatie en uit de onderzoeksmethode blijkt dit meetinstrument te voldoen aan de eerder gestelde eisen, waaraan een meetinstrument moet voldoen die de politieke kennis van de EU en de mening over de EU meet:

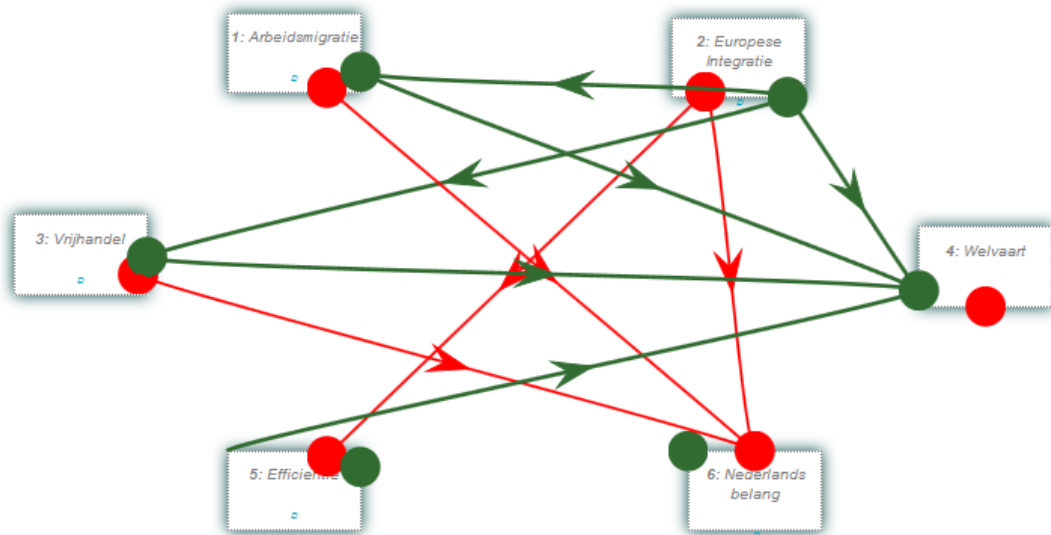
- Om de *efficiëntie* te waarborgen zijn met dit meetinstrument de juiste vragen gesteld om de politieke kennis van de EU en de mening over de EU te meten in de juiste situatie, zoals hierboven is beschreven.
- Om de *standaardisatie* te garanderen zijn steeds dezelfde vragen gesteld aan de respondenten en hebben de respondenten allemaal de enquête online ingevuld.
- Om aan de *normering* te voldoen hebben de vragen verschillende moeilijkheidsgraden, waardoor het mogelijk is om een onderscheid te maken tussen respondenten met veel politieke kennis en respondenten met weinig politieke kennis. Daarnaast is er bij de stellingen over de mening gebruik gemaakt van de Likertschaal, waardoor er een onderscheid gemaakt kan worden tussen respondenten die positief zijn over de EU en respondenten die negatief zijn over de EU.
- Om de *objectiviteit* te waarborgen zijn de begrippen, de vragen en de stellingen geoperationaliseerd en zijn de gegevens verwerkt en geanalyseerd met behulp van een statisch programma.
- Om de *betrouwbaarheid* te garanderen is aan de juiste operationalisering van de begrippen, vragen en stellingen voldaan en zijn de vragen duidelijk geformuleerd. Hierboven is aangetoond dat het meetinstrument betrouwbaar is.
- Om van *validiteit* te kunnen spreken, zijn er vragen gesteld die de politieke kennis en de mening van de respondenten meten. Hierboven is aangetoond dat het meetinstrument valide is.

Daarnaast heeft het meetinstrument de volgende constructen gemeten: de algemene en actuele politieke kennis en de algemene mening over de EU en de mening over de EU in relatie tot Nederland. Tot slot meet het meetinstrument de feitenkennis van de respondenten. Hiermee voldoet het meetinstrument aan de gestelde eisen voor dit onderzoek.

Mentale kaart

Naast het voorleggen van stellingen aan de respondent is de mening ook gemeten door de respondent een mentale kaart te laten maken. De respondenten konden zeven begrippen selecteren uit een lijst van 50 begrippen. Tussen deze geselecteerde begrippen en het begrip 'Europese integratie' konden de respondenten verbanden leggen. Hierbij konden ze aangeven of zij het verband positief of negatief percipieerden. Deze gekozen verbanden zijn geanalyseerd. Hiermee wordt bedoeld dat er is gekeken naar het verband tussen het begrip Europese integratie en begrip B. Daarnaast is er gekeken naar begrip B. Is dit begrip neutraal, positief of negatief? Vervolgens is het verband tussen Europese integratie en een ander begrip geanalyseerd. Ook hierbij is er bekeken of het verband positief of negatief is. Deze analyse is geëindigd toen er geen verbanden meer konden worden waargenomen. Om dit te verduidelijken, zal er een voorbeeld gegeven worden. Stel dat een respondent een positief verband aangeeft tussen Europese integratie en welvaart. Dan kan er geconcludeerd worden dat de respondent op dit

punt positief denkt over de Europa. Nadat alle verbanden tussen de begrippen zijn geanalyseerd, is er geconcludeerd hoe de respondent denkt over de EU (Van Esch, 2007, p. 123-128). In figuur 3.1 is een voorbeeld van een mentale kaart weergegeven.

Figuur 3.1: een voorbeeld van een mentale kaart¹⁴

De respondenten hebben de mentale kaart op internet ingevuld. Vooraf is van elk begrip bepaald of een begrip Europees, neutraal of nationaal is. Daarnaast is een begrip gecategoriseerd in neutraal, positief of negatief. Deze categorisatie is door meerdere mensen met verstand van zaken gemaakt. Cohen's Kappa was bij de eerste categorisatie 0,96 en bij de tweede categorisatie 0,79. Dit zijn voldoende tot bijna perfecte waarden, waardoor de gemaakte indeling betrouwbaar genoemd kan worden. Een paar begrippen werden verschillend ingedeeld. Over deze begrippen is gediscussieerd, waarnaar er een definitieve indeling is gemaakt. Deze indeling is doorgevoerd in SPSS waardoor de mentale kaart geanalyseerd kon worden.

3.3. Steekproefkader

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, is er gebruik gemaakt van een steekproef. Het was namelijk onmogelijk om alle Nederlanders te ondervragen. Het onderzoeksbureau GMI heeft 1132 personen online benaderd met de vraag of zij, tegen een vergoeding, mee willen werken aan het onderzoek 'Ons Europa', waar dit onderzoek onderdeel van is. In totaal hebben 351 respondenten meegewerkt aan het onderzoek, waarmee het netto responsepercentage op 31 procent komt. Dit is een vrij hoge respons (Seegers, 2009). Niettemin kan het feit dat niet alle benaderde personen hebben meegewerkt aan het onderzoek van invloed zijn op de representativiteit van de steekproef. Hieronder zal ingegaan worden op deze representativiteit.

¹⁴ De groene pijlen staan voor een positief verband, terwijl de rode pijlen een negatief verband weergeven.

Twee respondenten zijn verwijderd uit de gegevens, omdat deze respondenten een onrealistische leeftijd hebben. Dit kan erop duiden dat deze respondenten de vragenlijst niet serieus hebben ingevuld. Daarnaast hebben enkele respondenten geen enkele vraag beantwoord, ook deze respondenten zijn verwijderd uit de gegevens. Hierdoor komt het totaal aantal respondenten op 337. Hiervan is 49,2 procent vrouw en 50,8 procent man. Van de respondenten heeft 14,8 procent een laag opleidingsniveau. 41 procent heeft een middelbaar opleidingsniveau, terwijl 44,2 procent van de respondenten een hoog opleidingsniveau heeft. Bij de indeling naar het opleidingsniveau is de indeling gehanteerd zoals die door het CBS en Bovens & Wille (2011, p. 24-25) wordt gebruikt. Deze getallen zijn schematisch weergegeven in tabel 3.4. Tot slot is de jongste respondent achttien jaar, terwijl de oudste respondent 65 is. De gemiddelde leeftijd is 41,74 jaar ($SD = 12,83$).

Bij de opdrachtverlening aan het onderzoeksbureau is aangegeven dat de steekproef representatief moet zijn voor de Nederlandse bevolking wat betreft geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen. Om te bepalen of dit daadwerkelijk zo is, worden de gegevens van de steekproef vergeleken met de Nederlandse gegevens volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Daarnaast wordt gekeken of de steekproef representatief is wat betreft politieke voorkeur. In tabel 3.5 worden de gegevens uit dit onderzoek en de gegevens van het CBS en de Rijksoverheid weergegeven.

Tabel 3.5: gegevens van de respondenten van dit onderzoek en gegevens van de Nederlandse bevolking (CBS, 2013a; CBS, 2013b; CBS, 2013c, Rijksoverheid, 2012):

		<i>n</i>	<i>In procenten</i>	<i>In procenten CBS¹⁵</i>	<i>Vershil in procenten</i>
<i>Geslacht</i>	Man	157	50,8	49,5	1,3
	Vrouw	152	49,2	50,5	-1,3
	Totaal (N)	309 ¹⁶	100	100	
<i>Leeftijd</i>	<20 jaar	9	2,9	23,1	-20,2
	20 - 40 jaar	124	39,9	24,6	15,3
	40 - 65 jaar	176	56,6	35,5	21,1
	65 - 80 jaar	2	0,6	12,6	-12,0
	80 jaar >	0	0	4,2	-4,2
	Totaal (N)	311	100	100	
<i>Opleidingsniveau</i>	Laag	46	14,8	19,2	-4,4
	Gemiddeld	127	41,0	57,0	-16,0
	Hoog	137	44,2	23,1	21,1
	Totaal (N)	310	100,0	99,3 ¹⁷	
<i>Inkomen¹⁸</i>	Tot €20	60	19,7	16,2	3,5
	€20 - €30	53	17,4	15,9	1,5
	€30 - €40	67	22,0	11,4	10,6
	€40 - €50	43	14,1	10,3	3,8
	€50 en meer	81	26,6	45,6	-19,0
	Totaal (N)	304	99,8 ¹⁹	100	
<i>Stem 2012²⁰</i>	VVD	48	17,7	26,6	-8,9
	PvdA	41	15,1	24,8	-9,7
	PVV	35	12,9	10,1	2,8
	SP	50	18,5	9,7	8,8
	CDA	8	3,0	8,5	-5,5
	D66	30	11,1	8,0	3,1
	ChristenUnie	18	6,6	3,1	3,5

¹⁵ Bij de politieke voorkeur worden de gegevens vergeleken met de gegevens van Rijksoverheid (2012).

¹⁶ Niet alle respondenten hebben de vraag naar het geslacht beantwoord, waardoor het totaal (N) kleiner is dan het totaal aantal respondenten.

¹⁷ De groep onbekend is niet weergegeven, waardoor het totale percentage van de weergegeven categorieën lager is dan 100

¹⁸ Bruto-inkomen per jaar in euro's, vermenigvuldigen met 1000.

¹⁹ Door het afronden van de getallen is dit percentage niet honderd procent.

²⁰ De politieke partij waarop de respondent tijdens de Tweede Kamerverkiezing in 2012 heeft gestemd.

	<i>n</i>	<i>In procenten</i>	<i>In procenten CBS¹⁵</i>	<i>Vershil in procenten</i>
GroenLinks	16	5,9	2,3	3,6
SGP	6	2,2	2,1	0,1
PvdD	7	2,6	1,9	0,7
50-Plus	8	3,0	1,9	1,1
Andere partij	4	1,5	0,9	0,6
Totaal (N)	271	100	100	

Met behulp van de chi square goodness-of-fit-toets kan er gekeken worden of er een significant verschil is tussen de respondenten in dit onderzoek en de Nederlandse bevolking. Wat betreft het geslacht is er geen significant verschil ($\text{Chi}^2 = 0,209$; $\text{df} = 1$; $p = 0,648$) tussen deze twee groepen. Helaas is er een significant verschil in leeftijd ($\text{Chi}^2 = 151,498$; $\text{df} = 3$; $p < 0,001$) en in opleidingsniveau ($\text{Chi}^2 = 76,208$; $\text{df} = 2$; $p < 0,001$) tussen deze twee groepen. Vervolgens wordt er gekeken of de groepen te vergelijken zijn wat betreft het inkomen. Ook bij deze variabele is er sprake van een significant verschil ($\text{Chi}^2 = 61,139$; $\text{df} = 4$; $p < 0,001$) tussen de respondenten in de steekproef en de Nederlandse bevolking. Tot slot wordt er gekeken of de steekproef verschilt van de Nederlandse bevolking wat betreft politieke voorkeur. Uit de chi square goodness-of-fit-toets blijkt dat er sprake is van significant verschil ($\text{Chi}^2 = 83,835$, $\text{df} = 11$, $p < 0,001$) met betrekking tot de politieke voorkeur tussen de steekproef en de Nederlandse bevolking. Bij het weergeven van de resultaten zal gekeken worden of een mogelijk verschil of verband wordt vertekend door de oververtegenwoordiging van sommige groepen in de steekproef. Daarnaast betekenen de significante verschillen tussen de twee groepen wat betreft opleidingsniveau, inkomen en politieke voorkeur dat voorzichtigheid geboden is bij de generalisatie van deze onderzoeksresultaten.

3.4. Analyse onderzoeksgegevens

De verzamelde onderzoeksgegevens zijn geanalyseerd door de deelvragen te beantwoorden. Hierbij zijn de hypothesen getoetst, waarna er een volledig antwoord is geformuleerd op de deelvragen en de hoofdvraag. De deelvragen zijn geordend in de verschillende categorieën vragen:

Frequentievragen:

- Wat is de politieke kennis van de EU van de Nederlandse burger?
- Wat is de mening over de EU van de Nederlandse burger?

Samenhangvraag:

- In hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de EU en de mening over de EU bij Nederlanders?

Nadat de verzamelde onderzoeksgegevens zijn verwerkt in SPSS kunnen de analyses worden uitgevoerd. Als eerst worden de frequentievragen beantwoord aan de hand van een histogram. Bij het weergeven van de politieke kennis van de EU is er gekeken naar het puntentotaal van de respondenten. Daarnaast wordt het gemiddelde en de standaardafwijking weergegeven. Tevens wordt er gekeken naar de twee constructen van kennis. Vervolgens wordt er geanalyseerd of er een verschil is in politieke kennis tussen de verschillende opleidingsniveaus. De tweede frequentievraag gaat over de mening over de EU. De resultaten van de stellingen over de mening worden bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal vragen, zodat er een gemiddelde variabele ontstaat. Met behulp van een histogram is te zeggen hoe positief of negatief de respondenten denken over de EU. Ook bij deze variabele wordt gekeken naar het gemiddelde en de standaardafwijking. Daarnaast wordt geanalyseerd of er een verschil is tussen de opleidingsniveaus wat betreft de mening-vragen uit de enquête. Vervolgens wordt er over gegaan tot het analyseren van de mentale kaart. Hierbij wordt beschouwd in hoeverre de respondenten positief dan wel negatief denken over de EU aan de hand van een histogram. Ook hierbij wordt gekeken naar het gemiddelde en de standaardafwijking en naar een mogelijk verschil tussen de opleidingsniveaus. Aan het einde van deze paragraaf wordt getoetst in hoeverre de mening-vragen uit de enquête en de mentale kaart overeenkomen. Tot slot wordt de samenhangvraag opgedeeld in twee vragen. Enerzijds wordt er gekeken naar een correlatie tussen politieke kennis en de mening-vragen uit de enquête. Anderzijds wordt er gekeken naar een samenhang tussen politieke kennis en de mening gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart. Aan de hand van een Pearsoncorrelatie-test kan antwoord gegeven worden op de laatste deelvraag. Bij de analyses in SPSS zal de alfa steeds vijf procent zijn.

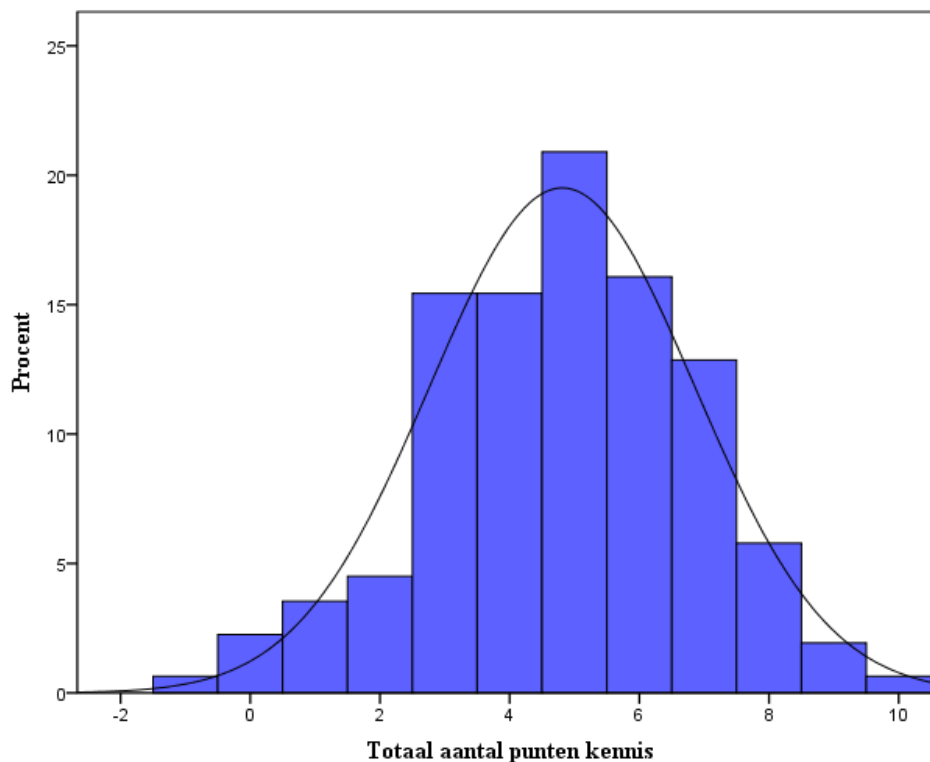
4. Politieke kennis en mening gemeten

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat in dit onderzoek gebruik wordt gemaakt van twee onderzoeksmethodes: een enquête en een mentale kaart. In dit hoofdstuk zal geanalyseerd worden welke resultaten uit deze twee meetinstrumenten naar voren komen en wat er uit deze resultaten geconcludeerd kan worden. Als eerst wordt antwoord gegeven op de eerste empirische deelvraag: wat is de politieke kennis van Nederlanders? Daarna wordt de mening van de Nederlanders over de EU geanalyseerd. Tot slot wordt de laatste empirische deelvraag beantwoord: in hoeverre is er een verband tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU bij Nederlanders?

4.1. Politieke kennis van de Europese Unie

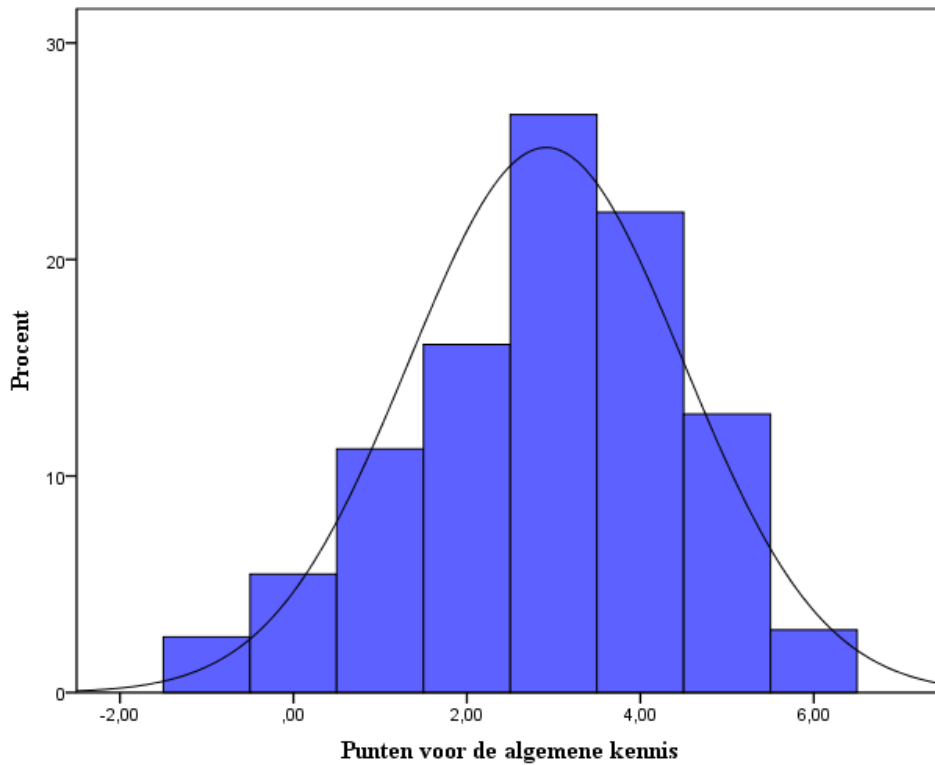
In de enquête worden acht vragen gesteld om de politieke kennis van de respondenten te meten. De p-waarde van deze vragen is in hoofdstuk drie besproken. Deze acht vragen zijn samengevoegd tot één variabele. Een respondent die alle vragen goed heeft, behaalt zoals gezegd tien punten. Daarnaast is het mogelijk dat een respondent een negatief getal als score krijgt. Bij de vraag naar de wetgevende macht krijgt een respondent namelijk een punt aftrek voor elke foute mogelijkheid die hij of zij heeft aangekruist.

Zoals in figuur 4.1 te zien is, hebben twee respondenten (0,6 procent) een negatief getal als score. Daarnaast valt op dat evenveel respondenten alle (tien) vragen goed hebben. Echter, de meeste respondenten hebben een score van drie tot en met zeven punten. Het gemiddelde is dan ook 4,81 punten ($SD = 2,045$). Tevens laat figuur 4.1 zien dat er sprake is van een normaal verdeling.

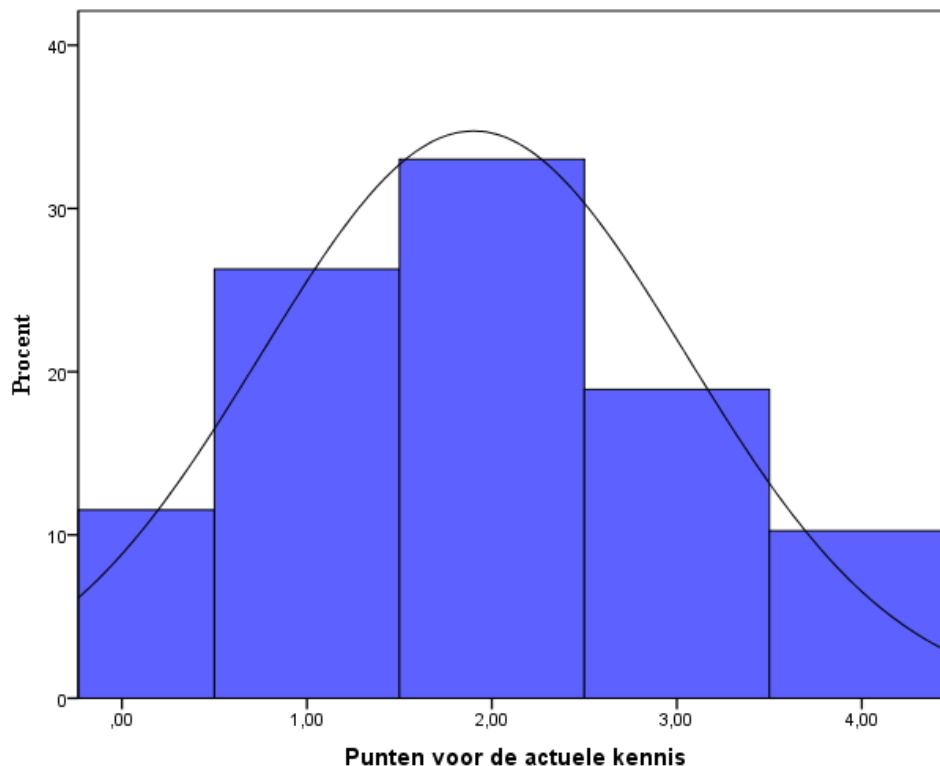
Figuur 4.1: histogram van het totaal aantal punten voor de kennisvragen

Zoals in hoofdstuk twee en drie reeds is beschreven bestaat de politieke kennis uit twee constructen; de algemene politieke kennis en de actuele politieke kennis. Voor het construct algemene kennis van de EU heeft geen enkele respondent de maximale zeven punten gekregen (zie figuur 4.2). Bijna de helft (48,9 procent) van de respondenten heeft drie of vier punten. Gemiddeld hebben respondenten 2,91 punten ($SD = 1,585$). Tot slot laat figuur 4.2 zien dat er sprake is van een normaal verdeling.

Figuur 4.2: histogram van het aantal punten voor de algemene kennisvragen

Voor de vragen die horen bij het construct actuele politieke kennis hebben 32 respondenten (10,3 procent) vier punten behaald, omdat ze alle vragen die de actuele politieke kennis meten goed beantwoord hebben (zie figuur 4.3). Iets meer respondenten (11,5 procent) hebben geen enkele vraag behorend bij het construct actuele politieke kennis goed beantwoord. Tot slot is het gemiddelde 1,90 (SD = 1,148). Ook bij deze variabele is er sprake van een normaal verdeling. Op basis van de gemiddelden als percentage van de maximale scores kan de conclusie worden getrokken dat respondenten net iets meer actuele kennis bezitten dan algemene kennis.

Figuur 4.3: histogram van het aantal punten voor de actuele kennisvragen

Zoals is beschreven in hoofdstuk drie is de steekproef niet representatief voor de Nederlandse bevolking wat betreft leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en het stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012. Met tweezijdige Spearman correlatie-testen en een one-way-ANOVA-test is gemeten of de variabelen leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en stemgedrag zorgen voor een verschil in de resultaten van de variabele totale kennis. Bij het stemgedrag wordt er alleen gekeken naar partijen met N is gelijk aan of groter dan 30, omdat betrouwbare analyses pas mogelijk zijn als N gelijk aan of groter is dan 30. Uit deze testen blijkt dat de niet-representatieve variabelen leeftijd, inkomen en stemgedrag niet samenhangen met de variabele totale kennis. Daarentegen hangt het opleidingsniveau wel samen met de variabele totale kennis ($r_s = 0,229$, $n = 310$, $p < 0,001$).

Bovenstaande gegevens tonen aan dat het opleidingsniveau samenhangt met de variabele totale kennis. Daarom is het interessant om te analyseren of er een verschil is en wat dat verschil is in kennis tussen de drie opleidingsniveaus. Laagopgeleiden hebben gemiddeld

4,22 punten (SD = 2,032). Middelbaar opgeleiden hebben iets meer punten, namelijk 4,50 (SD = 1,872), terwijl hoogopgeleiden gemiddeld het meest aantal punten hebben: 5,31 (SD = 2,103). Uit de gemiddelden blijkt dat er een verschil is in het aantal punten tussen de drie groepen. Uit de one-way-anova-test blijkt het verschil significant te zijn ($F(2,307) = 7,923$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,049$). Uit de Tukey-posthoc-analyse blijkt dat er een significant verschil in kennis is tussen de groep hoogopgeleiden enerzijds en de groep middelbaar- en laagopgeleiden anderzijds. De effect size is echter heel klein (minder dan vijf procent). Daarnaast blijkt er geen significant verschil in kennis tussen middelbaar- en laagopgeleiden te zijn. Concluderend hebben hoogopgeleide respondenten meer kennis van de EU dan middelbaar- en laagopgeleide respondenten. Deze conclusie is in lijn met eerder onderzoek waaruit blijkt dat hoogopgeleide jongvolwassenen meer politieke kennis van de Eerste Kamer bezitten dan hun middelbaar- en laagopgeleide leeftijdsgenoten (Van Duursen, 2012).

Concluderend kan er gesteld worden dat de politieke kennis van de meeste Nederlanders ligt op een schaal van drie tot en met zeven punten, waar een score van tien punten het maximum was.

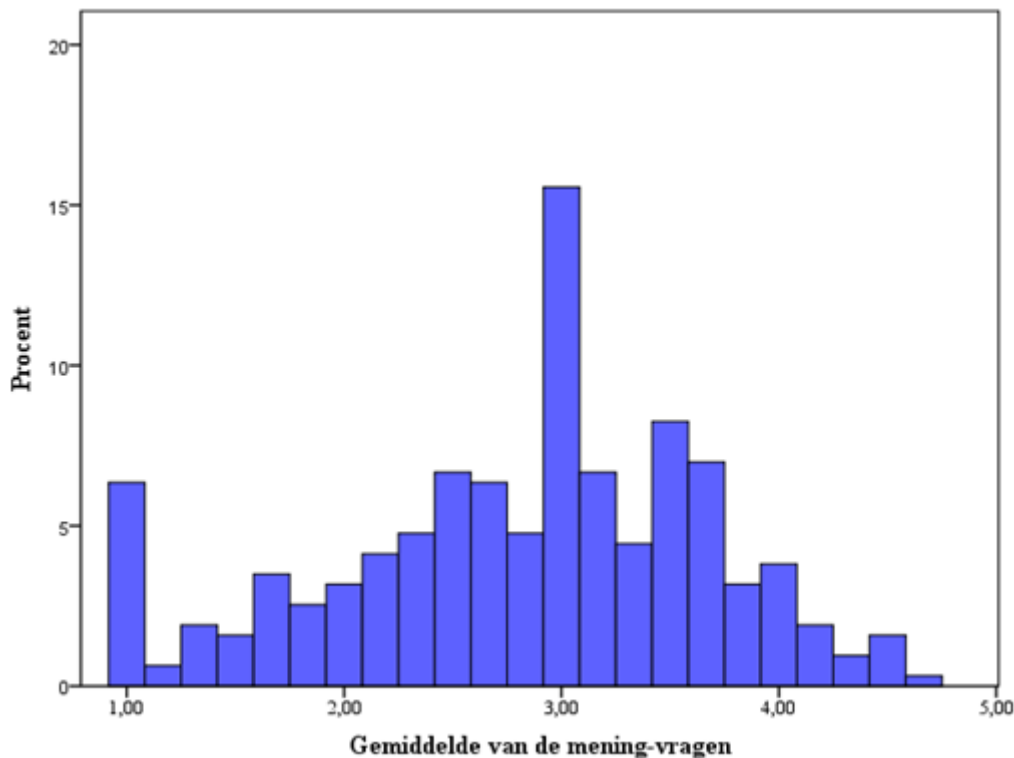
4.2. Mening over de Europese Unie

Zoals in hoofdstuk drie is uitgelegd, wordt de mening over de EU op twee verschillende manieren gemeten. Enerzijds wordt de mening gemeten door het voorleggen van stellingen in de enquête, anderzijds wordt de mening gemeten door het laten tekenen van een mentale kaart.

4.2.1. Enquête

In de enquête zijn zes stellingen voorgelegd aan de respondenten waarbij ze moesten aangeven in hoeverre zij het eens waren met deze stellingen. Hierbij stond een 1 voor helemaal mee oneens en een 5 voor helemaal mee eens. Deze stellingen zijn samengevoegd tot één gemiddelde mening variabele.

In figuur 4.4 is te zien hoe de Nederlander denkt over Europa. Deze histogram laat zien dat bijna de helft van de Nederlanders (44,5 procent) neutraal (een score tussen de 2,6 en 3,4) denkt over Europa. Toch zijn er meer mensen negatief (een score van 2,5 of lager) over de EU (28,5 procent), dan positief (een score van 3,5 of hoger) over de EU (26,1 procent), al is dit verschil klein. Het gemiddelde is 2,81 (SD = 0,860). Concluderend blijkt uit de enquête dat de respondenten gemiddeld niet positief noch negatief zijn over de EU.

Figuur 4.4: histogram van de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête

Omdat de steekproef niet representatief is voor de Nederlandse bevolking wat betreft leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en stem-gedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 is het van belang om te analyseren of deze variabelen samenhangen met de mening van de respondenten. Uit de tweezijdige Spearman correlatie-testen en een one-way-ANOVA-test blijkt dat leeftijd en inkomen niet zorgen voor een verschil in de mening van de respondenten. Echter, het opleidingsniveau ($r_s = 0,197$, $n = 310$, $p < 0,001$) en het stemgedrag ($F(4,198) = 21,211$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,300$) zorgen wel voor een verschil in mening. De respondenten die tijdens de Tweede Kamerverkiezing 2012 op de PVV hebben gestemd zijn significant negatiever over de EU.

Zojuist is al beschreven dat opleidingsniveau voor een verschil zorgt in de mening. Maar hoe ziet dit verschil eruit? De groep laagopgeleide respondenten heeft een gemiddelde score van 2,52 (SD = 0,818), terwijl middelbaar opgeleide respondenten iets positiever denken over de EU: 2,74 (SD = 0,858). Tot slot denken de hoogopgeleiden nog iets positiever over Europa, zij hebben gemiddelde van 2,97 (SD = 0,853). Hoewel er een verschil tussen de groepen waarneembaar is, is dit een klein verschil. Toch blijkt uit een one-way-ANOVA-test dat dit

verschil significant is ($F(2, 307) = 5,584, p = 0,004, \eta^2 = 0,035$). Zoals te zien is, is dit verschil heel klein, de effect size is minder dan vier procent. Uit de Tukey-posthoc-analyse blijkt dat er een verschil in mening is tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden. Dit verschil bestaat niet tussen hoogopgeleiden en middelbaar opgeleiden en tussen middelbaar opgeleiden en laag opgeleiden. Hoogopgeleiden zijn dus significant positiever over de EU dan laagopgeleiden.

Uit de EU

Naast de stellingen waarbij de respondenten moesten aangeven in hoeverre ze het eens waren met de betreffende stelling is er nog één andere stelling aan de respondenten voorgelegd: Nederland moet uit de Europese Unie stappen. Hierbij konden de respondenten alleen kiezen uit 'ja' of 'nee'. Bijna 35 procent van de respondenten is van mening dat Nederland uit de EU moet stappen. Dit lijkt in tegenspraak met de vorige conclusie dat bijna de helft van de Nederlanders neutraal denkt over de EU.

Vergelijking met de Eurobarometer

In hoofdstuk twee is beschreven dat er kritiek wordt geuit op de onderzoeksmethode van de Eurobarometer. Om te kijken of deze kritiek terecht is, worden de resultaten van de Eurobarometer 2014 en de resultaten van de stellingen van de Eurobarometer vergeleken met de resultaten van dit onderzoek.

Eurobarometer 2014

In de Eurobarometer van 2014 (p. 3) is, net als in dit onderzoek, gevraagd naar het beeld dat de respondent heeft van de EU. Uit dit onderzoek blijkt dat 31,1 procent van de respondenten een positief beeld van de EU heeft, terwijl 37,1 procent de EU negatief percipieert. Iets minder dan een derde, 31,7 procent van de ondervraagden, heeft een negatief beeld. Het resultaat van de Eurobarometer van 2014 laat zien dat van de respondenten 31 procent een positief beeld heeft van de EU, terwijl 27 procent van hen negatief tegen de EU aankijkt. Tot slot heeft 41 procent van de respondenten aangegeven dat het beeld neutraal is. Deze getallen zijn opgenomen in tabel 4.1. Zoals in deze tabel te zien is, verschillen de percentages van de Eurobarometer en dit onderzoek enigszins. Om te analyseren of dit verschil significant is, wordt er een tweezijdige chi square goodness-of-fit-toets uitgevoerd. Alvorens deze toets uit te voeren, worden de antwoordcategorieën heel negatief en negatief en positief en heel positief van de algehele variabelen van de stellingen van dit onderzoek samengevoegd. Uit de analyse blijkt dat er sprake is een significant verschil ($\text{Chi}^2 = 18,366, df = 2, p < 0,001, V = 0,241$) tussen het beeld van de EU dat respondenten hebben aangegeven in de Eurobarometer en in dit onderzoek. Als er wordt gekeken naar tabel 4.1 dan is te zien dat de mensen in dit onderzoek een neutraler beeld hebben van de EU, terwijl de respondenten in de Eurobarometer een positiever beeld van de EU hebben.

Tabel 4.1: antwoordverdeling van de vraag naar het beeld van de EU in dit onderzoek en de Eurobarometer van 2014:

	<i>Dit onderzoek (%)</i>	<i>Eurobarometer (%)</i>
<i>Negatief</i>	37,1	27
<i>Neutraal</i>	31,7	41
<i>Positief</i>	31,1	31
<i>Totaal (N)</i>	100	100

Een andere stelling die in het overkoepelende onderzoek ‘Ons Europa’ aan de respondenten is voorgelegd, vraagt naar het vertrouwen in de EU. Ook de Eurobarometer van 2014 heeft gevraagd naar het vertrouwen in het EU. Zoals te zien is in tabel 4.2 heeft 50 procent van de respondenten bij de Eurobarometer aangegeven de EU te vertrouwen, in dit onderzoek ligt dat percentage op 38,6. Echter, het resultaat van de Eurobarometer geeft ook aan dat meer mensen (41 procent) vertrouwen hebben in de EU in vergelijking met dit onderzoek (24,7 procent). Helaas is het niet mogelijk om bij deze stelling te kijken of er sprake is van een significant verschil, omdat de derde antwoordcategorie verschillend is bij de beide onderzoeken.

Tabel 4.2: antwoordverdeling van de vraag naar het vertrouwen in de EU in dit onderzoek en de Eurobarometer:

	<i>Dit onderzoek (%)</i>	<i>Eurobarometer (%)</i>
<i>Geen vertrouwen</i>	38,6	50,0
<i>Neutraal</i>	36,7	<i>Weet ik niet</i> 9,0
<i>Wel vertrouwen</i>	24,7	41,0
<i>Totaal (N)</i>	100	100

Stellingen van de Eurobarometer

Zoals in hoofdstuk twee is uitgelegd, hebben sommige critici kritiek geuit op de gebruikte stellingen van de Eurobarometer. Die stellingen zijn: heeft Nederland alles welbeschouwd, naar uw idee wel of geen voordeel bij zijn lidmaatschap van de Europese Unie? En: in het algemeen gesproken: vindt u het een goede of slechte zaak of noch het één noch het ander dat Nederland lid is van de Europese Unie? In dit onderzoek zijn deze stellingen ook voorgelegd aan de respondenten om te testen of deze stellingen een ander resultaat weergeven dan de stellingen die opgesteld zijn in dit onderzoek. De twee stellingen zijn samengevoegd en getransformeerd naar een Likertschaal. In tabel 4.3 is te zien dat uit de Eurobarometer-stellingen blijkt dat meer dan 40 procent van de respondenten van dit onderzoek heel positief is over de EU. Maar ook meer dan 30 procent van de ondervraagden in dit onderzoek is negatief over de EU. De respondenten hebben deze stellingen dus veel positiever beantwoord dan de in dit onderzoek opgestelde stellingen. Daarnaast valt op dat veel minder mensen neutraal oordelen over de EU in vergelijking met de in dit onderzoek opgestelde stellingen. Het gemiddelde van deze frequentieverdeling is 3,42 (SD = 1,648) op een schaal van één, heel negatief, tot vijf, heel positief.

Tabel 4.3: antwoordverdeling van de samengevoegde controle-stellingen: *heeft Nederland alles welbeschouwd, naar uw idee wel of geen voordeel bij zijn lidmaatschap van de Europese Unie? En: in het algemeen gesproken: vindt u het een goede of slechte zaak of noch het één noch het ander dat Nederland lid is van de Europese Unie?*

	<i>n</i>	<i>In procenten</i>
<i>Heel negatief</i>	76	24,1
<i>Negatief</i>	25	7,9
<i>Neutraal</i>	41	13,0
<i>Positief</i>	38	12,1
<i>Heel positief</i>	135	42,9
<i>Totaal (N)</i>	315	100

Om te analyseren of er een correlatie is tussen de stellingen, dient er een tweezijdige Spearman correlatie-test uitgevoerd te worden. Uit de Spearman correlatie-test blijkt dat er een significant correlatie is ($r_s = 0,777$, $n = 315$, $p < 0,001$). Dit betekent dat iemand die positieve antwoorden heeft gegeven op de stellingen geformuleerd in dit onderzoek ook positieve antwoorden heeft gegeven op de controle-stellingen.

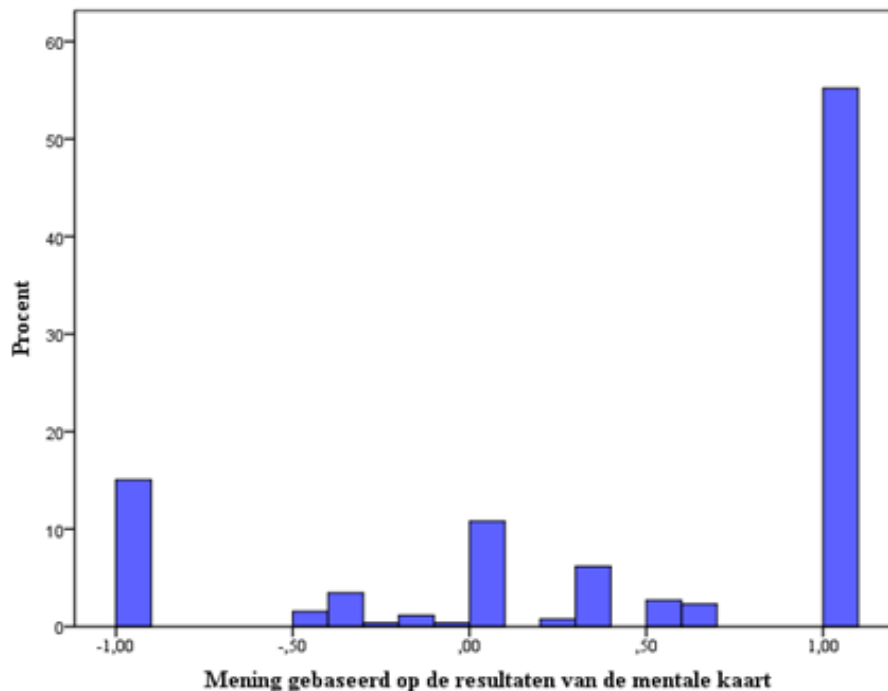
Conclusie

Concluderend kan er gesteld worden dat de resultaten van de Eurobarometer een positiever beeld geven van de mening van de Nederlander over de EU dan de resultaten van dit onderzoek. Echter, er is geen verschil in hoe respondenten de stellingen van de Eurobarometer en de stellingen van dit onderzoek beantwoord. Samenvattend is het resultaat van de Eurobarometer 2014 positiever, maar dit verschil kan niet verklaard worden door de vraagstelling. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat slechts het onderzoeksresultaat van één vraag van de Eurobarometer 2014 kon worden vergeleken met de resultaten van dit onderzoek.

4.2.2. Mentale kaart

Naast het voorleggen van stellingen werd de mening van de respondenten gemeten door de respondenten een mentale kaart te laten tekenen. Zoals is beschreven in hoofdstuk drie krijgt een respondent een punt als hij of zij een positief verband over de EU heeft getekend. Echter, heeft de respondent een negatief verband getekend dan scoort hij of zij een -1. De respondent kan meerdere negatieve of positieve verbanden tekenen, daarom wordt een nieuwe variabele aangemaakt die het gemiddelde van deze verbanden laat zien.

In figuur 4.5 is de histogram van de gemiddelde variabele van de mentale kaart te zien. Hierbij betekent -1 dat iemand heel negatief over de EU denkt, terwijl +1 betekent dat iemand heel positief over de EU denkt. Uit deze histogram blijkt dat meer dan de helft van de respondenten (55,2 procent) heel positief is over de EU, terwijl 15,1 procent negatief is over de EU²¹. Daarnaast is het opvallend dat een behoorlijk groot deel van de respondenten (78 respondenten) geen positief of negatief verband heeft getrokken of de gehele mentale kaart niet heeft ingevuld. Tot slot laat ook het gemiddelde van 0,429 (SD = 0,743) zien dat de respondenten positief over de EU denken.

Figuur 4.5: histogram van de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart

Ook bij de mening gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart is het van belang om te kijken of de variabelen leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en het stem-gedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 zorgen voor een verschil in de resultaten, omdat de steekproef niet representatief is. Uit de tweezijdige Spearman correlatie-testen blijkt dat de variabelen leeftijd, opleidingsniveau en inkomen niet samenhangen met de mening die is afgeleid van de mentale kaart. Echter uit een tweezijdige Kruskal-Wallistoets blijkt dat stemgedrag voor een verschil zorgt bij de mening gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart (Kruskal-Wallistoets $\text{Chi}^2 = 10,133$, $\text{df} = 4$; $p = 0,038$). Hoewel het niet mogelijk is om precies te zeggen welke groepen significant afwijken, is op basis van de gemiddelden per groep te zeggen dat respondenten die op de PVV hebben gestemd negatiever zijn dan het gemiddelde, terwijl de respondenten die op D66 hebben gestemd positiever zijn dan het gemiddelde.

²¹ De analyse betreft alleen de relaties tussen twee concepten, bijvoorbeeld tussen concept A en concept B. Niet de gehele betekenis van de mentale kaart is geanalyseerd, alleen de basiselementen.

Zoals hierboven is beschreven, is er bij de enquêtevragen een significant verschil waar te nemen in de mening tussen de verschillende opleidingsniveaus. Voor de mening gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart is het gemiddelde van laagopgeleiden 0,344 (SD = 0,762), terwijl middelbaar opgeleiden een gemiddelde hebben van 0,296 (SD = 0,809). Tot slot is het gemiddelde van hoog opgeleiden 0,538 (SD = 0,667). Uit deze gemiddelden blijkt dat er een verschil is tussen de opleidingsniveaus. Echter, de standaardafwijkingen zijn erg hoog, waardoor dit verschil mogelijk niet significant is. Uit Levene's test blijkt dat de varianties significant verschillen, daarnaast is in de histogram te zien dat er geen sprake is van een normaalverdeling. Daarom is er een Kruskal-Wallistoets uitgevoerd. Hieruit blijkt dat er geen significant verschil is in mening gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart tussen de verschillende opleidingsniveaus (Kruskal-Wallistoets $\text{Chi}^2 = 4,518$, $\text{df} = 2$, $p = 0,104$).

De enquête en mentale kaart vergeleken

De mentale kaart laat een heel ander beeld zien dan de enquête. Daar waar de respondenten in de enquête weergaven vooral neutraal over de EU te denken, geven de respondenten met de mentale kaart aan dat ze heel positief zijn over de EU. Dit verschil roept de vraag op in hoeverre de enquêtes en de mentale kaart correleren. Om antwoord te geven op deze vraag is een tweezijdige Spearman correlatie-test uitgevoerd. Uit deze test blijkt dat er een significante positieve samenhang ($r_s = 0,280$, $n = 245$, $p < 0,001$) is tussen de mening-vragen die gesteld zijn in de enquête en de positieve en negatieve verbanden met betrekking tot de EU die zijn getekend in de mentale kaart. Dit betekent dat iemand die heeft aangegeven bij de enquêtevragen positief te zijn over de EU, ook veel positieve verbanden over de EU heeft getekend in de mentale kaart. Hierbij is het van groot belang om op te merken dat de correlatie niet hoog is.

4.2.3. Conclusie

Om antwoord te kunnen geven op de tweede deelvraag is in hoofdstuk twee de volgende hypothese geformuleerd: Nederlanders denken neutraal over de EU. Op basis van de resultaten van de enquête kan deze hypothese worden bevestigd. Uit de enquête blijkt namelijk dat een grote groep Nederlanders neutraal staat tegenover de EU. Wordt er gekeken naar de resultaten van de mentale kaart dan wordt de hypothese verworpen. Uit de mentale kaart blijkt namelijk dat veel Nederlanders positief zijn over de EU.

4.3. Het verband tussen politieke kennis en mening

Uit de hier boven beschreven resultaten blijkt dat Nederlanders neutraal en positief denken over de EU. De vraag of politieke kennis van de EU hier invloed op heeft, zal in deze paragraaf beantwoord worden. Hiervoor wordt een onderscheid gemaakt tussen de mening van de respondenten gebaseerd op de resultaten uit de enquête en de mening van de respondenten gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart.

Enquête

Om te onderzoeken of er sprake is van een verband tussen de politieke kennis van de EU en de mening over de EU zal er gebruik worden gemaakt van een tweezijdige Pearson correlatie-test. Uit deze Pearson correlatie-test blijkt dat er significant positieve correlatie is ($r = 0,142$, $p = 0,012$, $n = 311$, $r^2 = 0,020$) tussen de totale politieke kennis van de EU en mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête. Dit verband is echter zeer zwak. Slechts twee procent van iemands mening wordt bepaald door de politieke kennis die hij of zij heeft. Hierbij dient opgemerkt te worden dat als de normering van de twee antwoordcategorieën van de vraag naar de wetgevende macht, waarvan de resultaten niet correleren met de totale kennis die iemand heeft (zoals beschreven in hoofdstuk drie), geen deel meer uitmaken van de variabele kennis het significante verband nog kleiner wordt ($r = 0,134$, $p = 0,018$, $n = 311$, $r^2 = 0,018$). In dat geval bepaalt kennis slechts 1,8 procent van iemands mening over de EU. Het is opmerkelijk dat er wel een significant verband is tussen de totale politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête, maar dat er zowel geen verband is tussen de algemene politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête ($r = 0,109$, $n = 311$, $p = 0,054$) als tussen de actuele politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête ($r = 0,103$, $n = 312$, $p = 0,068$). Tot slot dient vermeld te worden dat uit de Hiërarchische Multiple Regression-test blijkt dat het opleidingsniveau invloed op het verband uitoefent ($\beta = 0,200$, $p = 0,008$).

Mentale kaart

Is de hier boven beschreven correlatie tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête ook te zien tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart? Om antwoord te geven op deze vraag zal een tweezijdige Pearson correlatie-test worden uitgevoerd. Uit deze statistische analyse blijkt dat er geen significante correlatie is ($r = 0,110$, $p = 0,088$, $n = 241$) tussen de totale politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart. Deze conclusie wordt versterkt ($r = 0,107$, $p = 0,099$, $n = 241$) indien de normering van de twee niet-correlerende antwoordcategorieën van de vraag naar de wetgevende macht geen deel uitmaken van de variabele kennis. Daarnaast blijkt dat er zowel geen verband is tussen algemene kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart ($r = 0,115$, $n = 241$, $p = 0,074$) als tussen actuele kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart ($r = 0,037$, $n = 242$, $p = 0,567$). Tot slot dient gezegd te worden dat uit de Hiërarchische Multiple Regression-test blijkt dat geen van de variabelen waarin de steekproef niet representatief is (leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012) invloed uitoefent op het niet aanwezig zijn van het verband.

Conclusie

Op basis van de bovenstaande resultaten kan de hypothese dat er een positief verband is tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU bevestigd worden wat betreft de mening die gebaseerd is op de resultaten van de enquête. Hierbij is het opzienbarend dat de correlatie

erg laag is: slechts twee procent van iemands mening wordt bepaald door de kennis die hij of zij heeft. Deze hypothese kan niet bevestigd worden als er naar de mening wordt gekeken die voortkomt uit de mentale kaart.

5. Conclusie en discussie

Het doel van dit onderzoek was om te kijken in hoeverre er een verband bestaat tussen politieke kennis over de EU en de mening over de EU. Hierbij is de verwachting uitgesproken dat een toename van de kennis leidt tot een positiever beeld van de EU. In dit hoofdstuk zullen de belangrijkste conclusies van dit onderzoek en de daarbij behorende implicaties weergegeven worden. Bij het beschrijven van de implicaties zullen ook de wetenschappelijk en maatschappelijke relevantie van de resultaten duidelijk worden. Als eerst zal er stil gestaan worden bij de ambivalente mening over de EU, vervolgens zal er aandacht zijn voor het feit dat een nieuw meetinstrument leidt tot nieuwe kennis. Daarna zal de betrouwbaarheid van de Eurobarometer aan de orde komen. Tot slot zal dit hoofdstuk, en daarmee deze onderzoeksrapportage, worden afgesloten met de beantwoording van de hoofdvraag van dit onderzoek. Vanzelfsprekend zal er in dit deel van het hoofdstuk ook worden ingegaan op de implicaties van dit antwoord.

Ambivalente mening

Onderzoeken van de laatste jaren toonden aan dat Nederlanders niet duidelijk zijn in hun mening over de EU. In het ene onderzoek gaven Nederlanders aan positief te zijn over de EU, terwijl uit andere onderzoeken bleek dat Nederlanders negatief over de EU waren. Deze inzichten uit de literatuur komen overeen met de eerste belangrijke conclusie van dit onderzoek, namelijk dat Nederlanders ambivalent zijn in hun mening over de EU. De resultaten van de enquête laten zien dat Nederlanders neutraal zijn in hun mening over de EU, terwijl de resultaten van de mentale kaart weerspiegelen dat Nederlanders (heel) positief zijn over de EU. De ambivalentie wordt ook aangetoond door het hoge percentage respondenten dat aangeeft dat Nederland uit de EU dient te stappen, terwijl uit de resultaten van de enquête en de mentale kaart blijkt dat Nederlanders niet negatief zijn over de EU. De hypothese dat Nederlanders neutraal denken over de EU, die is opgesteld in hoofdstuk twee, wordt dus ten dele bevestigd. Hoe kan het verschil in de resultaten tussen de mentale kaart en de enquête van dit onderzoek verklaard worden? Mogelijk is deze discrepantie te verklaren door het verschil in onderzoeksmethoden, zoals Wennekers (2008, p. 7) al eerder constateerde. Daar waar Wennekers schreef dat enquêtes geleid hebben tot een positiever resultaat met betrekking tot de mening over de EU dan het resultaat van focusgroepen, laat dit onderzoek zien dat de mentale kaart positievere resultaten weergeeft dan de enquête. Daarnaast zou het kunnen dat er daadwerkelijk een verschil bestaat tussen de expliciete mening van mensen die gemeten is door middel van de enquête en de impliciete mening van mensen die gemeten is door middel van de mentale kaart. Ook kan het zijn dat respondenten bij het invullen van de mentale kaart veel dieper en langer nadenken over de verbanden tussen de begrippen van de mentale kaart en de relatie daarvan met de EU. Hierdoor is het mogelijk dat respondenten aan de voordelen van de EU gaan denken, waardoor ze positiever over de EU oordelen.

Op basis van dit onderzoek kan niet gezegd worden of de respondenten daadwerkelijk een ambivalente mening hebben over de EU of dat het verschil van mening veroorzaakt wordt door het verschil in de meetinstrumenten. Hoewel nader onderzoek wordt aanbevolen naar zowel de ambivalentie in mening als naar de verschillen in de meetinstrumenten kan er al wel

geconcludeerd worden dat beide verklaringen implicaties hebben. Mocht het namelijk zo zijn dat Nederlanders daadwerkelijk ambivalent zijn in hun mening over de EU, dan betekent dit dat de EU niet direct wordt afgewezen door Nederlanders. Echter, de ambivalentie geeft ook aan dat Nederlanders niet geheel tevreden zijn over de EU. Deze conclusie heeft ook weer implicaties, enerzijds voor Nederland, anderzijds voor de EU. Dit onderzoek laat namelijk zien dat Nederlanders niet negatief zijn over de EU. Tegelijkertijd blijkt dat de respondenten op sommige vlakken helemaal niet tevreden zijn over de EU. Een aanzienlijk deel van hen wil zelfs dat Nederland uit de EU stapt. Om deze ontevredenheid tegen te gaan, is het noodzakelijk dat er wezenlijke stappen worden gezet binnen de EU. Het kabinet zou hierin het voortouw kunnen nemen door voorstellen te doen om veranderingen in de EU door te voeren om de ontevredenheid en de consequenties hiervan weg te nemen. Dit onderzoeksrapport zou een bijdrage kunnen leveren aan de onderbouwing van de argumenten van Nederland. Tevens kunnen de resultaten van dit onderzoek over de mening over de EU gebruikt worden in de maatschappelijke en politieke discussie die op dit moment gaande is over de EU. De resultaten laten zien dat de debatten die in de politiek en in de media over Europa spelen niet worden gedeeld door de bevolking. Daar waar de politiek zich heel duidelijk positief of negatief uitspreekt over de EU, laat het resultaat van de enquête zien dat het de bevolking heel neutraal is in de mening over de EU. Daarnaast kunnen deze resultaten gebruikt worden in onderwijs aan studenten European Studies, die college krijgen over onder andere de opvattingen en denkbeelden over de EU.

In dit onderzoek komt heel duidelijk een verschil naar voren in de onderzoeksresultaten tussen de twee meetinstrumenten die gebruikt zijn. Alhoewel de beide meetinstrumenten elkaar complementen zou het gebruik van alleen de enquête als meetinstrument of alleen de mentale kaart als meetinstrument hele andere en minder volledige onderzoeksresultaten hebben laten zien. Deze constatering betekent voor onderzoekers dat zij bij het kiezen van de onderzoeksmethode rekening moeten houden met het meetinstrument dat klaarblijkelijk van grote invloed kan zijn op de resultaten.

Nieuw meetinstrument leidt tot nieuwe kennis

In de onderzoeksstrategie is geschetst dat er nog geen betrouwbaar meetinstrument bestaat om de politieke kennis van de EU van de Nederlanders te meten. Voor dit onderzoek is echter een betrouwbare meetinstrument ontworpen waarmee de politieke kennis van de EU van Nederlanders te meten is, zodat dit hiaat opgevuld kan worden. Deze nieuwe maat is bijzonder, enerzijds omdat het andere onderzoekers tot nu toe niet is gelukt om een dergelijk betrouwbaar instrument te ontwerpen. Anderzijds is dit buitengewoon, omdat deze maat aan alle belangrijke eisen voor een meetinstrument voldoet. Het verdient daarom aanbeveling om dit onderzoeksinstrument te gebruiken bij onderzoeken naar de mening over de EU.

In hoofdstuk twee is beschreven dat degelijk recent onderzoek naar de politieke kennis van Nederlanders schaars is. Gezien het belang dat aan politieke kennis wordt toegedicht, is het interessant om te weten hoe het gesteld is met de politieke kennis van Nederlanders. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat een groot deel van de respondenten een score heeft van drie tot en met zeven punten terwijl het maximaal te behalen punten tien is. Dit onderzoek vult

dus het gebrek aan kennis over de politieke kennis van Nederlanders op. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het mogelijk is dat respondenten tijdens het onderzoek iets meer wisten van de EU dan dat ze normaal gesproken zouden weten. De enquête is begin mei 2014 afgenomen. In deze periode begonnen ook de campagnes van de politieke partijen voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014. Hoewel veel informatie over de EU werd gegeven nadat de enquête was afgenomen, is het niettemin mogelijk dat respondenten tijdens het invullen van de enquête meer wisten van de EU dan een paar maanden daarvoor. Daarom is het interessant om dit onderzoek over een half jaar te herhalen om te analyseren in hoeverre de campagnes invloed hebben gehad op de antwoorden op de kennisvragen.

De resultaten van dit onderzoek kunnen implicaties hebben voor het onderwijsbeleid in Nederland. Dit onderzoek heeft niet als doel gehad om de kennis van de EU te beoordelen. Maar het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zou dit wel kunnen doen. In hoofdstuk twee is namelijk geschetst dat het bezitten van politieke kennis leidt tot voordelen voor de democratie en maatschappij enerzijds en voor het individu anderzijds. Het kabinet heeft dus baat bij een bevolking met voldoende politieke kennis. Met behulp van het voor het onderzoek ontworpen meetinstrument, dit onderzoeksresultaat en een beoordelingsmaat is het ministerie van OCW in staat om te analyseren hoe het gesteld is met de politieke kennis van de EU van Nederlanders. Mocht de politieke kennis van de EU van Nederlanders onvoldoende zijn, dan kan het ministerie van OCW maatregelen nemen. Hierbij valt te denken aan extra onderwijs op scholen over de EU. Ook de EU heeft er belang bij dat de Europese bevolking voldoende politieke kennis bezit. Daarom wordt aangeraden om de politieke kennis van de EU-inwoners te meten aan de hand van het voor dit onderzoek ontworpen meetinstrument. Daarna kan de EU de kennis analyseren en vervolgens beoordelen of er maatregelen genomen dienen te worden.

Onbetrouwbare Eurobarometer

Alvorens de hoofdvraag te beantwoorden, dient er eerst nog stil gestaan te worden bij de conclusie over de Eurobarometer. In hoofdstuk twee is beschreven dat er kritiek wordt geuit op de onderzoeksmethode van de Eurobarometer. Deze kritiek concentreert zich op de onderzoeksmethode die te veel invloed zou hebben op de resultaten van de Eurobarometer. Uit een eerste verkennende analyse blijkt dat de resultaten van de Eurobarometer inderdaad een positiever beeld geven over de mening van de Nederlander dan de resultaten van dit onderzoek. Tegelijkertijd laat dit onderzoek zien dat de vraagstelling hier niet de oorzaak van is. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de Eurobarometer vóór de vraagstelling informatie geeft aan de respondent die invloed heeft op de mening van de respondent, zoals Aalberts (Ronde, 2009) al eerder suggereerde.

De resultaten van de Eurobarometer worden vaak gebruikt om weer te geven hoe de Nederlander denkt over de EU. Omdat de Eurobarometer de mening over de EU te positief weerspiegelt, wordt er geen eerlijk beeld gegeven. Mochten andere onderzoeken tot dezelfde conclusie komen dan de bevindingen van dit onderzoek dan is het de vraag of de Eurobarometer nog gebruikt kan worden als een betrouwbaar meetinstrument dat de mening over de EU meet.

Indien journalisten de Eurobarometer toch gebruiken, bij gebrek aan andere betrouwbare onderzoeken naar de mening over de EU, dan wordt hen dringend verzocht hierbij de kanttekening te plaatsen dat de resultaten van de Eurobarometer positiever zijn dan de daadwerkelijke mening van de Nederlander is.

Verband tussen de politieke kennis van de EU en mening over de EU

De hoofdvraag van dit onderzoek is: in hoeverre is er een verband tussen de politieke kennis van de Europese Unie en de mening over de Europese Unie bij Nederlanders?

Uit de literatuur is gebleken dat er in de meeste onderzoeken een verband wordt gevonden tussen politieke kennis en mening. Hierbij is wel de kanttekening geplaatst dat het verband niet eenduidig is. Op basis van bepaalde onderzoeken is de verwachting opgesteld dat er een positief verband is tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU. Deze hypothese kan slechts voor een deel worden aangenomen. Het verband tussen politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de enquête bevestigt de in de literatuur gevonden verbanden. Daarentegen blijkt er geen verband te zijn tussen de politieke kennis van de EU en de mening over de EU gebaseerd op de resultaten van de mentale kaart. Dit onderzoek toont aan dat er overeenkomstig de inzichten uit de literatuur niet over een eenduidig verband gesproken kan worden. Tevens blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat daar waar wel een verband werd gevonden in dit onderzoek er slechts sprake blijkt te zijn van een heel erg klein verband. Slechts twee procent van de mening over de EU wordt namelijk verklaard door de kennis die iemand heeft. Overigens moet hierbij wel een kritische kanttekening worden geplaatst. Zoals in hoofdstuk drie gebleken is, laat de representativiteit van de steekproef te wensen over. Sommige groepen Nederlanders zijn oververtegenwoordigd, terwijl andere groepen juist zijn ondervertegenwoordigd. Daarom is het van belang om dit onderzoek te herhalen onder een grotere, representatievere steekproef, om zo met zekerheid te kunnen vaststellen dat deze onderzoeksresultaten voor de algehele Nederlandse bevolking gelden. Het ligt in de lijn der verwachting dat nieuw onderzoek dezelfde resultaten geeft als dit onderzoek, omdat blijkt dat de niet-representatieve variabelen zorgen voor weinig verschil in de resultaten.

De bovenstaande conclusie dat slechts twee procent van de mening verklaard wordt door kennis heeft een belangrijke implicatie voor de EU. Zoals ongetwijfeld bekend is, wordt er door de EU veel geld en moeite geïnvesteerd om mensen kennis te laten maken met en te informeren over de EU. Een belangrijk voorbeeld hiervan zijn de gratis, soms zelfs gesubsidieerde, bezoeken aan tal van instellingen van de EU. Het logisch aangenomen doel van de informatievoorziening over de EU is dat mensen hierdoor positiever gaan denken over de EU. Met dit onderzoek wordt echter aangetoond dat dit veronderstelde verband tussen kennis en mening zeer klein is. Met deze conclusie kan de vraag opgeworpen worden of de bezoeken aan de EU wel doelmatig zijn en of deze gesubsidieerde bezoeken wel gecontinueerd moeten worden. Vooral in deze economisch slechte tijd, waarin veel landen harde bezuinigingsmaatregelen moeten treffen, zou het een overweging kunnen zijn om niet langer of minder subsidie te verstrekken aan deze bezoeken.

Daarnaast heeft dit onderzoeksresultaat implicaties voor de informatievoorziening ten behoeve van de EU. Sommige wetenschappers (zie bijvoorbeeld Van Berkel, 2014) zijn van mening dat Nederlanders te weinig weten van de EU om te kunnen stemmen en zij pleiten dan ook voor het bijbrengen van meer kennis van de EU bij Nederlanders. Dit onderzoek toont aan dat een toename van kennis geen of erg weinig invloed heeft op de mening van Nederlanders van de EU. Desmet (2013) pleit voor investeringen van de EU in gerichte campagnes om de boodschap van de EU op de juiste manier over te brengen (p. 70). Naar aanleiding van de conclusie van dit onderzoek kan gesteld worden dat deze campagnes nauwelijks of geen invloed hebben op de mening over Europa. Informatievoorziening over de EU met het doel iemands mening te beïnvloeden is dan ook niet zinvol.

Tot slot kunnen er naar aanleiding van bovenstaande conclusies aanbevelingen gedaan worden aan onderzoekers van European Studies. Sommige van deze onderzoekers doen onderzoek naar de beeldvorming van de EU. Met de onderzoeksresultaten van dit onderzoek is aangetoond dat de beeldvorming van de EU niet beïnvloed wordt of kan worden door kennis. Op basis van dit onderzoek is echter niet te zeggen welke determinanten iemands mening dan wel bepalen. Aanvullend onderzoek naar de factoren die iemands mening bepalen is nodig om de mening over de EU te kunnen beïnvloeden.

Referenties

- Aalberts, C. (2004, 27 en 28 mei). *Politieke betrokkenheid en politieke sensitiviteit onder jongeren*. Geraadpleegd via: <http://www.politologischinstituut.be/PE2004/documents/11Aalberts.pdf> (24 januari 2014)
- Berkel, C. van (2014, 15 mei). *Nederlanders weten te weinig om 22 mei te kunnen stemmen*. Verkregen via: <http://politiek.thepostonline.nl/2014/05/15/nederlanders-weten-te-weinig-om-22-mei-te-stemmen/> (25 mei 2014)
- Bovens, M. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Brewer, P.R. (2003). VALUES, POLITICAL KNOWLEDGE, AND PUBLIC OPINION ABOUT GAY RIGHTS A FRAMING-BASED ACCOUNT. *Public Opinion Quarterly* 67(2), p. 173-201
- CBS. (2013a, 21 oktober). *Bevolking; kerncijfers*. Geraadpleegd via: [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,\(1-1\),1&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(1-1),1&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T) (20 mei 2014)
- CBS. (2013b, 12 december). *Behaalde onderwijs naar herkomst geslacht en leeftijd*. Geraadpleegd via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71822NED&D1=0-1&D2=0&D3=0&D4=0-4&D5=a&D6=0&D7=0,4-1&HD=110405-1452&HDR=T,G2,G1,G5,G6&STB=G4,G3> (20 mei 2014)
- CBS. (2013c, 14 oktober). *Inkomensklassen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken*. Geraadpleegd via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70958ned&D1=0&D2=a&D3=0-7&D4=0&D5=a&HD=090324-1209&HDR=T,G3,G4&STB=G1,G2> (20 mei 2014)
- Cerniglia, F., & Pagani, L. (2011). Does Political Knowledge Increase Support for Europe? A Cross Country Investigation of the Attitudes of European Citizens, *CESifo working paper 3369*(2), p. onbekend
- Cuperus, R. (2012, 9 oktober). *Eurobarometer slechts voer voor eurofielen*. Geraadpleegd via: <http://www.presseurop.eu/nl/content/article/2837991-eurobarometer-slechts-voer-voor-eurofielen> (6 februari 2014)
- Delli Carpini, M.X. & Keeter, S. (1993). Measuring political knowledge: putting first things first. *American Journal of Political Science* 37(4), p. 1179-1206
- Delli Carpini, M.X. & Keeters, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven/London: Yale University Press
- Desmet, P.B.L. (2013). *Evaluating the EU: the influence of national institutional quality, media and interpersonal communication on EU democratic performance evaluations* (Dissertatie). Verkregen via: <http://dare.uva.nl/document/468501> (28 juni 2014)
- Dooley, D.D. (2001). *Social Research Methods (4th ed)*. New Jersey: Prentice Hall
- Drenth, P. (1977). *Inleiding in de testtheorie*. Deventer: Van Loghum Slaterus

- Duursen, H.M.M. (2012). *Eerste Kamervragen. Een kwantitatief onderzoek naar het verband tussen opleidingsniveau en politieke kennis van de Eerste Kamer bij jongvolwassenen* (Scriptie). Niet gepubliceerd.
- Esch, F.A.W.J. (2007). *Mapping the road to Maastricht*. Ponsen & Looyen B.V.: Wageningen
- Eurobarometer. (2014, datum onbekend). *Eurobarometer*. Geraadpleegd via: http://content1c.omroep.nl/urishieldv2/127m36b1591413d043b20053774ad4000000.7538a016d31a7894126d77229b67e5d/nos/docs/130514_eurobarometer.pdf (17 mei 2014)
- Eurobarometer. (2013a, datum onbekend). *Eurobarometer*. Geraadpleegd via: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb79/eb79_fact_nl_en.pdf (25 januari 2014)
- Eurobarometer. (2012a, 20 augustus). *De Europeanen twee jaar voor de Europese verkiezingen van 2014*. Geraadpleegd via: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2012/election_2012/eb77_4_ee2014_synthese_analytique_nl.pdf (24 januari 2014)
- Eurobarometer. (2012b, november). *PUBLIC OPINION IN THE EUROPEAN UNION*. Geraadpleegd via: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_publ_en.pdf (17 februari 2014)
- Eurobarometer. (2009, september). *EUROBAROMETER 71 Public opinion in the European Union*. Geraadpleegd via: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_std_part1.pdf (23 februari 2014)
- Eurobarometer. (datum onbekend). *PUBLIC OPINION*. Geraadpleegd via: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (25 februari 2014)
- Europa Nu. (datum onbekend). *Euroscopsis*. Geraadpleegd via: <http://www.europa-nu.nl/id/vidwkj9xm5lk/euroscopsis> (7 maart 2014)
- Europees Parlement (2013, september). *Beeld van het Europees Parlement in Nederland*. Geraadpleegd via: http://www.europeesparlement.nl/resource/static/files/pdf/noteanalytinue6329parlnl_nl_final.pdf (25 januari 2014)
- Groves, R.M., Fowler Jr., F.J., Couper, M.P., Lepkowski, J.M., Singer, E. & Tourangeau, R. (2009). *Survey Methodology*. Hoboken: John Wiley & Sons
- Hayes, A.F. (2007). Exploring the Forms of Self-Censorship: On the Spiral of Silence and the Use of Opinion Expression Avoidance Strategies. *Journal of Communication* 57(4), p. 785-802
- Haverland, M. (2013, 7 juni). *Business as usual? EU policy-making amid the legitimacy crisis*. Verkregen via: http://www.eur.nl/fileadmin/ASSETS/fsw/Bestuurskunde/Oraties_2/oratie_business_as_usual_-_lr.pdf (5 juni 2014)
- Hetherington, M.J. (1998). The political relevance of political trust. *The American Political Science Review* 92(4), p. 791-808
- Hond, M. de (2014, 20 januari). *Nederland en Europa*. Geraadpleegd via: <http://www.peil.nl/?3876> (25 januari 2014)
- Hond, M. de (datum onbekend). *Onderzoeksopzet*. Geraadpleegd via: <https://www.noties.nl/peil.nl/> (6 februari 2014)

- Key, V.O. (1964). *Public Opinion and American Democracy*. New York: Alfred A. Knopf.
- Kiesraad. (2014, 30 mei). *Uitslag verkiezing leden Europees Parlement van 22 mei 2014*. Verkregen via: <https://www.kiesraad.nl/nieuws/uitslag-verkiezing-leden-europees-parlement-van-22-mei-2014> (30 mei 2014)
- Klaassen, N. (2014, 4 februari). Wilders creëert handig 'momentje' rond onderzoek 'vertrek uit EU'. *Twentse Courant Tubantia*, p. 3.
- Kluis, E. de (2012, 29 augustus). *Nederlanders weten te weinig van politiek systeem*. Geraadpleegd via: <http://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/nieuws/nederlanders-weten-weinig-van-politiek-systeem.8500223.lynkx> (24 januari 2014)
- Liu, B., Hu, M. & Cheng, J. (2005). *Opinion observer: analyzing and comparing opinions on the Web*. Ten behoeve van 14th international conference on World Wide Web. Verkregen via: http://delivery.acm.org.proxy.library.uu.nl/10.1145/1070000/1060797/p342-liu.pdf?ip=131.211.208.19&id=1060797&acc=ACTIVE%20SERVICE&key=0C390721DC3021FF%2E4AD871FF6AD78CEE%2E4D4702B0C3E38B35%2E4D4702B0C3E38B35&CFID=482974192&CFTOKEN=39855860&__acm__=1403341456_6a425201b68d55b830fd34616a73db25 (21 juni 2014)
- LOI. (datum onbekend). *Kennis over politiek stelt teleur*. Geraadpleegd via: http://www.loi.nl/artikelen/nieuws/LOI30_064069?publicId=3# (24 januari 2014)
- Meer, T. van der (2013, 18 juli). *Hoeveel Nederlanders denken te weten over de EU. En wat we feitelijk weten... (+leestips voor strand en camping)*. Geraadpleegd via: <http://stukroodvlees.nl/publieke-opinie/hoeveel-nederlanders-denken-te-weten-over-de-eu-en-wat-we-feitelijk-weten/> (25 januari 2014)
- Miller, E.M. (1977). Risk, Uncertainty, and Divergence of Opinion. *The Journal of Finance* 32(4), p. 1151-1168
- Nationaal kiezersonderzoek (2010). *Nationaal kiezersonderzoek 2010*. Verkregen via: <https://easy.dans.knaw.nl/ui/datasets/id/easydataset:50534/tab/2;jsessionid=D951630B00F15A28412CD35E5FBEEED0F> (6 februari 2014)
- NOS. (2014, 13 mei). *Nederlander weinig positief over EU*. Verkregen via: <http://nos.nl/artikel/647262-nederlander-weinig-positief-over-eu.html> (21 juni 2014)
- Neuman, W.R. (1986). *The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate*. Massachusetts: Harvard University Press
- Papies, E.K., Esch, F. van & Strick, M. (datum onbekend). *Europe in Mind: Cognition, Affect, and Implications for Political Behavior*. Niet gepubliceerde subsidieaanvraag
- Parlement & Politiek. (datum onbekend a). *Opkomst Europese verkiezingen in Nederland*. Geraadpleegd via: http://www.parlement.com/id/vhx1b38yhhwz/opkomst_europese_verkiezingen_in (7 maart 2014)
- Parlement & Politiek. (datum onbekend b). *Opkomstpercentage*. Geraadpleegd via: <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsz/opkomstpercentage> (7 maart 2014)
- Peeperkorn, M. (2014, 21 mei). Let op uw snelheid. *De Volkskrant*, p. 4-5
- Powlick, P.J. (1995). The Sources of Public Opinion for American Foreign Policy Officials, *International Studies Quarterly* 39(4), p. 427-451

- Ridder, J. den, Posthumus, H., & Dekker, J. (2013). *Burgerperspectieven 2013/2*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau
- Rijksoverheid (2012, 17 september). *Bijlage persbericht 17 september 2012*. Verkregen via: [file:///C:/Users/Heleen/Downloads/bijlage-bij-persbericht-uitslag-tweede-kamerverkiezing-12%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Heleen/Downloads/bijlage-bij-persbericht-uitslag-tweede-kamerverkiezing-12%20(1).pdf) (24 mei 2014)
- Ronde, K. (2009, 3 juni). *De burger en de EU*. Geraadpleegd via: <http://www.kennislink.nl/publicaties/de-burger-en-de-eu> (6 februari 2014)
- Salmon, C.T., & Neuwirth, K. (1990). Perceptions of opinion climates and willingness to discuss the issue of abortion. *Journalis Quarterly* 67(3), p. 567-577
- Schrank, P. (2012, 19 maart). *Het democratisch tekort van het parlement*. Geraadpleegd via: <http://www.presseurop.eu/nl/content/article/1653881-het-democratische-tekort-van-het-parlement> (7 maart 2014)
- Sinnott, R. (1997). *European Public Opinion and the European Union: The Knowledge Gap*. Geraadpleegd via: http://ddd.uab.cat/pub/worpaper/1997/hdl_2072_1340/ICPS126.pdf (27 januari 2014)
- Seegers, J. (2009). *Steekproefgrootte*. Verkregen via: <http://www.helpdesksps.femplaza.nl/methoden/steekproefgrootte.htm> (28 juni 2014)
- Thiel, S. van (2010). *Bestuurskundig onderzoek een methodologische inleiding*. Bussum: uitgeverij Coutinho
- Vis, J.C.P.M. & Van Schuur, W.A. (2009). *Vertrouwen is goed, kennis is beter. Audit democratie in Nederland over de politieke geletterdheid van Nederlandse kiezers en professionals*. Geraadpleegd via: http://wijbrandt.com/documenten/political_research/political_knowledge/democratic_audit.pdf (6 februari 2014)
- Vrijspreker. (datum onbekend). *De ware aard van de EU-democratie*. Geraadpleegd via: <http://www.vrijspreker.nl/wp/2014/02/de-ware-aard-van-de-eu-democratie/> (7 maart 2014)
- Wagemans, J. (2014, 6 februari). *De PVV moet aantonen dat vertrek uit EU ook echt iets oplost*. Verkregen via: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/11184/Jean-Wagemans/article/detail/3591508/2014/02/06/De-PVV-moet-aantonen-dat-vertrek-uit-EU-ook-echt-iets-oplost.dhtml> (3 maart 2014)
- Wennekers, C. (2008). *Veranderlijkheid van opvattingen over de EU*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau
- Wittebrood, K. (1990). De (on)wetende burger? *Namens* 5(7), 18-21

Bijlage: enquête

Nu volgen er enkele stellingen over de Europese Unie. Wilt u uw mening geven door steeds aan te geven in hoeverre u het eens bent met de stelling? Hierbij staat een '1' voor volledig oneens en een '5' voor volledig eens. Ook hierbij wordt benadrukt dat de antwoorden volledig anoniem zijn. U wordt gevraagd zo eerlijk mogelijk te antwoorden.

1. De Europese Unie functioneert goed:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)
2. Het is goed dat Nederland lid is van de Europese Unie:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)
3. Ik heb een negatief beeld van de Europese Unie:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)
4. De Europese Unie zou minder invloed moeten hebben op Nederland:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)
5. De Europese Unie is democratisch:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)
6. De nadelen van de Europese Unie zijn groter dan de voordelen voor Nederland:
1 (helemaal mee oneens)   2   3   4   5 (helemaal eens)

Tot slot de laatste vraag naar uw mening over de Europese Unie. In tegenstelling tot de vorige stellingen kunt u hier alleen met 'ja' of 'nee' antwoorden.

7. Nederland moet uit de Europese Unie stappen:
  - Ja
  - Nee
8. Heeft Nederland alles welbeschouwd, naar uw idee wel of geen voordeel bij zijn lidmaatschap van de Europese Unie?
  - Wel voordeel
  - Geen voordeel
  - Weet niet
9. In het algemeen gesproken: vindt u het een goede of slechte zaak of noch het één noch het ander dat Nederland lid is van de Europese Unie?
  - Goede zaak
  - Slechte zaak
  - Noch goed, noch slecht

De volgende vragen testen uw kennis over de Europese Unie. Probeer de vragen zo eerlijk mogelijk te beantwoorden. Ook deze vragen zijn volledig anoniem en niet terug te leiden naar een persoon.

10. In welke plaats zijn de Europese Commissie en verscheidene andere Europese Unie instellingen gevestigd?
- Brussel
  - Straatsburg
  - Keulen
  - Berlijn
11. Welk orgaan van de Europese Unie wordt gekozen door de Europese burgers?
- De Europese Raad
  - Het Europees Parlement
  - De Europese Commissie
  - Het Europees Hof van Justitie
12. Wie is de Nederlandse Eurocommissaris?
- Jan Peter Balkenende
  - Neelie (Smit) Kroes
  - Jeroen Dijsselbloem
  - Frits Bolkestein
  - Bas van Giersbergen
13. Wie is de voorzitter van de Europese Raad?
- Herman van Rompuy
  - José Manuel Barroso
  - Jeroen Dijsselbloem
  - Angela Merkel
  - Neelie (Smit) Kroes
  - Sarah Gomez
14. Welke Europese instellingen zijn betrokken bij de normale wetgevingsprocedure (wetgevende macht) van de Europese Unie (meerdere antwoorden mogelijk)?
- De Europese Raad
  - De Europese Commissie
  - Het Europees Parlement
  - Het Europees Hof van Justitie
  - De Tweede Kamer
  - De Europese Centrale Bank
  - De Raad van Ministers van de Europese Unie
  - De Europese Ombudsman
15. Hoe wordt bepaald welk land de voorzitter van de Raad van Ministers van de Europese Unie levert?
- Dat is altijd België
  - Dat is altijd Duitsland
  - Daarover wordt elk jaar gestemd
  - Dat is het land dat de meeste stemmen krijgt tijdens de Europese verkiezingen
  - Dat gaat om de beurt: elk half jaar wordt een ander land voorzitter.

16. Wie is de voorzitter van het Europees Parlement?

- Martin Schulz
- Catherine Ashton
- Anouchka van Miltenburg
- Guy Verhofstadt
- Arnold Müller

17. Wat is de grootste partij in het Europees parlement?

- Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (ALDE)
- Niet-ingeschrevenen
- Europees Unitair Links/Noords Groen Links (GUE/NGL)
- Europa voor Vrijheid en Democratie (EVD)
- Fractie Europese Volkspartij (EVP)
- Groenen/Europese Vrije Alliantie (EVA)
- Fractie Progressieve Alliantie van Socialisten en Democraten (S&D)
- Europese Conservatieven en Hervormers (ECH)